

Хмельницький національний університет
 Навчальний центр заочно-дистанційної освіти
 Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

ДИПЛОМНА РОБОТА

магістр
 Освітній рівень

на тему: Управління недепозитними джерелами формування ресурсної бази
 банків за матеріалами АТ «Державний ощадний банк України»

Галузь знань 07 «Управління та адміністрування»
 Шифр і назва галузі знань

Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
 Шифр і назва спеціальності

Освітня програма «Фінанси, банківська справа та страхування»

ДРФБС.013598.01.23.00

Виконала: студентка II курсу, група ФБСмд-20-1 _____ Соломія ДАНИЛЮК
 Підпис, дата Ім'я, прізвище

Керівник: д-р. екон. наук, професор _____ Раїса КВАСНИЦЬКА
 Підпис, дата Ім'я, прізвище

Нормоконтроль _____
 Підпис, дата Ім'я, прізвище

До захисту допускаю:

Зав.кафедри

д-р. екон. наук, професор _____ Ніла ХРУЩ
 Підпис, дата Ім'я, прізвище

_____ 2021 р.

Зміст

	С.
Вступ	5
1 1 Теоретичні основи управління недепозитними джерелами формування ресурсної бази банків	8
1.1 Суть та формуючі джерела ресурсної бази банківських установ	8
1.2 Недепозитні джерела формування банківських ресурсів: поняття, склад та основи управління	16
2 Аналітичні аспекти формування ресурсної бази банків України за рахунок недепозитних джерел	28
2.1 Аналіз ресурсного забезпечення банківської діяльності у 2016-2020 роках	28
2.2 Особливості функціоналу, напрями діяльності та характеристика фінансово-майнового забезпечення АТ «Ощадбанк» за 2018-2020 роки	38
3 Оцінка стану управління недепозитними джерелами формування ресурсної бази АТ «Ощадбанк» та визначення підходів до розробки стратегії управління ресурсним потенціалом банку	48
Висновки	64
Список використаних джерел	69
Додатки	75

Вступ

Актуальність теми. Досягнення певного рівня економічного розвитку держави залежить не тільки від виду та ефективності впроваджуваних в країні реформ, а й значною мірою від належного функціонування банківської системи. Адже завдяки ефективно функціонуючій банківській системі відбувається якісне банківське обслуговування клієнтів банків, яке забезпечує довіру до окремих банків і до всієї банківської системи країни. Водночас зростає впевненість у стабільності діяльності банківської системи, так як ризики банківської діяльності рівномірно розподіляються між усіма контрагентами банківського процесу і забезпечується надійний захист від потенційних втрат чи збитків. При цьому, банківські установи повинні мати достатню ресурсну базу для здійснення ними кредитування потреб позичальників, для утворення необхідних резервів і підтримки відповідного рівня їх ліквідності та фінансової стійкості. Достатня за обсягом ресурсна база банку істотно впливає на рівень процентних ставок за його активними та пасивними операціями. Тому, сьогодні дослідження питань формування ресурсної бази банківських установ є вельми актуальним для забезпечення ефективного функціонування банківської системи й економічного зростання країни. Серед цих питань не останнє місце займають питання дослідження особливостей управління запозиченими ресурсами банку, які уможливають розширення функціоналу банківських установ. Це пояснюється тим, що власні ресурси банків характеризуються незначною часткою всіх банківських ресурсів (до 10%), а тому саме депозитні та недепозитні джерела формування ресурсної бази банків є фінансовою основою здійснення банківської діяльності. Звичайно традиційним джерелом банківських ресурсів є депозити клієнтів, однак, за умов розширення банківської діяльності, у банків виникає потреба пошуку нових джерел поповнення їх ресурсної бази, якими і є запозичення ресурсів на фінансовому ринку – недепозитні джерела.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У дослідження проблем формування ресурсної бази банківських установ, пошуку різних додаткових джерел банківської діяльності помітний внесок зробили такі економісти, як: Алексеєнко М., Волохата К., Довгань Ж., Заруба О., Присяжнюк О. та інші. Проблемам управління запозиченими коштами банків приділено увагу в працях таких учених, як: Вдовенко Л., Галапуп Л., Єріс Л., Миськів Г., Квасницька Р., Остапенко А., Повод Т., Тиркало Р. та інші. Проте, дослідження недепозитних джерел формування ресурсної бази банківських установ та особливостей управління ними в сучасних умовах невизначеності залишаються актуальними і потребують подальшого їх здійснення.

Метою дипломної роботи. Обґрунтування теоретико-методичних засад управління недепозитними джерелами формування ресурсної бази банків та визначення напрямів його удосконалення за сучасних умов функціонування банківської системи України.

Для досягнення сформульованої мети наукового дослідження було поставлено та вирішено такі завдання:

- визначено суть та формуючі джерела ресурсної бази банківських установ;
- досліджено поняття, склад та основи управління недепозитними джерелами формування банківських ресурсів;
- проаналізовано ресурсне забезпечення банківської діяльності у 2016-2020 роках;
- визначено особливості функціоналу, напрями діяльності та характеристика фінансово-майнового забезпечення АТ «Ощадбанк» за 2018-2020 роки;
- дано оцінку стану управління недепозитними джерелами формування ресурсної бази АТ «Ощадбанк» та визначено підходи до розробки стратегії управління ресурсним потенціалом банку.

Предметом дипломної роботи є теоретико-методичні засади управління недепозитними джерелами формування ресурсної бази банківських установ України.

Об'єктом дипломної роботи є процес управління недепозитними джерелами формування ресурсної бази АТ «Державний ощадний банк України».

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в дипломній роботі використано такі методи наукового дослідження: індукції та дедукції – для поглиблення теоретичних основ формування ресурсної бази комерційних банків; спеціальні методи аналізу, узагальнення та оцінювання процесів управління недепозитними джерелами формування ресурсної бази банків; сукупність методів статистичного аналізу; графічний метод – для наочного представлення результатів аналізу.

Інформаційною базою дослідження є законодавчо-нормативні акти, постанови Верховної ради України та Національного банку України, статистичні дані щодо функціонування банківської системи України та АТ «Державний ощадний банк України», спеціалізована наукова література з проблем управління недепозитними джерелами формування ресурсної бази банків.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в подальшому розвитку оцінки стану управління ресурсами банку на основі обґрунтування системи показників оцінки стану управління залученими та позиковими коштами комерційних банків та алгоритму їх розрахунку, що на відміну від існуючих, уможлиблює отримання комплексного уявлення про ефективність залучення недепозитних джерел формування банківських ресурсів та є базою для прийняття відповідних управлінських рішень.

Апробація результатів дослідження. Участь у конференціях:

- II Всеукраїнській науково-практичній інтернет конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Розвиток інноваційного фінансового управління суб'єктами економіки в умовах реалізації євроінтеграційної стратегії України» (16 листопада 2021 р., м. Хмельницький).

1 Теоретичні основи управління недепозитними джерелами формування ресурсної бази банків

1.1 Суть та формуючі джерела ресурсної бази банківських установ

У контексті ефективного функціонування банків сьогодні виокремлюється проблема ресурсного забезпечення банківських установ. І, як зазначає М.О. Коваленко, «формування достатньої за обсягом та належним чином збалансованої ресурсної бази банків – це саме те питання, яке найбільше турбує відповідального менеджера банку і яке є його пріоритетною задачею» [29, с. 212]. Саме вирішення цих питань дозволяє банкам здійснювати широкий спектр активних операцій з використанням наявних власних, залучених та запозичених ресурсів, а також максимально зрівноважує всі ризики, що пов'язані з достатнім обсягом і надійністю сформованих ресурсів. Міцно сформована ресурсна база підвищує можливості банків щодо якісного задоволення поточних і інвестиційних потреб клієнтів у додаткових коштах..

Варто зазначити, що в сучасній економічній літературі існують різні, досить часто дискусійні погляди на суть банківських ресурсів – ресурсної бази банків залежно. Їх розуміння та трактування цих понять різняться залежно від тих чи інших критеріїв, які дослідники вкладають у розкриття їх змісту і, які у підсумку визначають їх кінцеве формулювання.

Так, згідно Словника іншомовних слів «ресурси – це матеріальні засоби, цінності, запаси, кошти, які у разі потреби можна використати» [53, с. 586]. Переходячи до поняття «банківські ресурси» варто відмітити, що його варто розглядати саме як тотожне поняттю «ресурсна база банків». Отже, дослідивши суть банківських ресурсів за визначеннями, які наводяться у тлумачних та інших словниках, зазначимо, що банківські ресурси:

- згідно Енциклопедичного словника бізнесмена (М. І. Молдованов) це «сукупність грошових капіталів (власний і залучених коштів), якими оперують банки... вони приносять власнику банківський прибуток» [20, с. 76-77];

- згідно Економічної енциклопедії (Б. Д. Гаврилишина) – це «різновид, складова частина фінансових ресурсів, що містять власні й залучені засоби банків» [19, с. 92];

- згідно Фінансового словника (А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко) – це «кошти, що є в розпорядженні банків і використовуються ними для кредитних, інвестиційних та інших операцій» [26 с. 388];

- згідно Економічного словника (В.П. Тарасов) – це «сукупність коштів, які є в розпорядженні банків і використовуються для кредитних та інших операцій» [56, с. 27];

- згідно Економічної енциклопедії (С.В. Мочерний) – це «власні кошти банків й тимчасово вільні кошти клієнтів, яких обслуговують вони обслуговують» [18, с. 21];

- згідно Банківської енциклопедії (С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова) – це «сукупність грошових коштів, що перебувають у розпорядженні банку і використовуються ним для виконання своїх функцій та операцій» [4, с. 66];

- згідно Вільної енциклопедії «Вікіпедія» – це «специфічна складова частина фінансових ресурсів, сукупність засобів, що є в розпорядженні банку і використовуються ним для ведення кредитних та інших активних операцій» [11].

Таким чином, спеціалізовані словники визначають ресурсну базу банків саме як кошти (грошові кошти). Такий узагальнений підхід виокремлюється і у тлумачення банківських ресурсів в наукових працях різних вчених-економістів (таблиця А.1 додатку А).

Однак, у визначеннях деяких авторів зустрічаються уточнення джерел формування банківських ресурсів. Так, варто відмітити визначення, в яких акцентується увага саме на тому, що банківські ресурси є коштами (грошовими

коштами). Це визначення таких авторів, як : М. Алексеєнко [1]; А. Мороз та інші [7]; В. Міщенко, Н. Слав'янська [22]; М. Савлук [51]; О.Кириченко, І. Гіленко, А. Ятченко [31]; Т.Андрейків, П. Сенищ, М. Сивуляк [2]; Вовчак О., Руцишин Н. [9]; Жмурко Н., Милянник З. [24]; Миськів Г. [35]; Остапенко А., Повод Т.[38]. Ці визначення лише узагальнено висвітлюють саму суть ресурсної бази банків.

Що ж стосується визначень таких авторів, як: Колесніков В. [8]; Руцишин Н. [50]; Васюренко О. [9]; Присяжнюк О. [42]; Кутідзе Л., Гранько О. [31], то їх визначення банківських ресурсів, крім узагальнення банківських ресурсів у коштах (грошових коштах), дають змогу зрозуміти і джерела їх формування, до яких відносяться власні, запозичені та залучені надходження до банку від різних його контрагентів.

Також варто зазначити, що є підхід до трактування банківських ресурсів через їх розгляд як пасиви банку, який констатується у працях таких дослідників, як: Антонов Н., Пессель М., Заруба О. [27].

На основі проведеного дослідження концептуальних підходів до тлумачення поняття «банківські ресурси», можемо зробити висновок про те, що банківські ресурси характеризуються такими основними параметрами:

- банківські ресурси узагальнюються у коштах (грошових коштах);
- банківські ресурси різняться за джерелами їх формування, а тому поділяються на власні, запозичені та залучені;
- банківські ресурси використовуються банком для виконання різних функцій та операцій (кредитних, інвестиційних та інших активних, операцій з розміщення коштів і надання послуг, пасивних і активно-пасивних операцій), тобто для здійснення банківської діяльності.

Однак, варто наголосити, що згідно чинного законодавства «банківська діяльність – залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб» [45]. При цьому, будь-який комерційний банк в межах банківської діяльності

має право надавати банківські та інші фінансові послуги (окрім фінансових послуг зі страхування), а також має право здійснювати іншу діяльність.

Банківськими послугами є: «залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб; відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах, та рахунків умовного зберігання (ескроу); розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик» [45].

Фінансові послугу, які має право надавати банк своїм клієнтам за виключенням банків визначаються Національним банком України. Так, банк може надавати послуги з торгівлі валютними цінностями у готівковій формі та безготівковій формі з одночасним зарахуванням валютних цінностей на рахунки фізичних та юридичних осіб. Крім надання фінансових послуг, банк має право здійснювати діяльність пов'язану із:

- інвестиціями;
- випуском власних цінних паперів;
- зберіганням цінностей (в т.ч. щодо обліку та зберігання цінних паперів та інших коштовностей, які конфісковані або заарештовані на користь держави) в індивідуальному банківському сейфі;
- інкасації грошових коштів і перевезення валютних цінностей;
- консультування та інформування щодо банківських та інших фінансових послуг;
- адміністрування випуску облігацій.

Комерційні банки в межах банківської діяльності також можуть здійснювати такі операції, як: розрахункові банківські операції та кредитні операції.

Тому, враховуючи вищевикладене щодо основних параметрів визначення банківських ресурсів і сутності банківської діяльності, вважаємо, що, при розкритті економічного змісту банківських ресурсів, необхідно обов'язково

конкретизувати змістові елементи самої банківської діяльності: банківські та фінансові послуги, розрахункові банківські операції та кредитні операції. Тому пропонуємо розуміти під банківськими ресурсами сукупність власних, залучених та запозичених коштів, які є у розпорядженні банку з метою надання банківських і фінансових послуг, здійснення розрахункових банківських операцій і кредитних операцій.

Виокремлюючи у банківських ресурсах власні, залучені та запозичені банк ресурси (рисунок 1.1.), зазначимо, що операції, які здійснюють банки з метою формування своєї ресурсної бази, називаються пасивними.

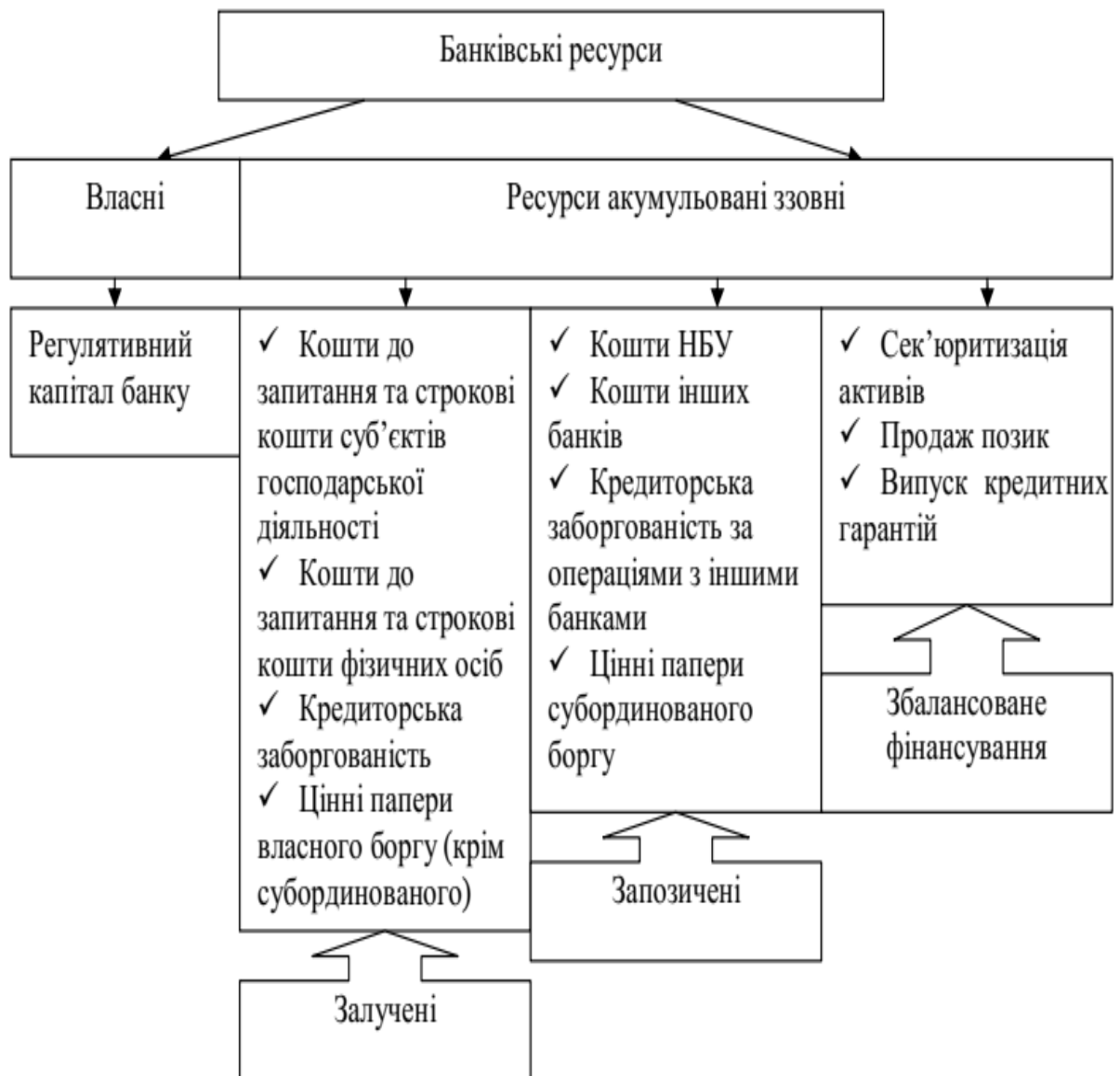

Рисунок 1.1 - Джерела формування ресурсів банку

Джерело [28, с. 213]

Ці банківські операції можуть здійснюватися у двох формах:

- залучення коштів на основі отримання депозитних вкладень від фізичних і юридичних осіб (строкові, на вимогу та ін.);
- запозичення недепозитних коштів (одержання кредитів від Національного банку України, взяття кредитів на міжбанківському ринку, отримання позик на основі випуску банківських облігацій та інших зобов'язань).

При цьому, початок формування ресурсної бази будь-якого банку здійснюється через власні кошти самого банку, тобто через формування власних банківських ресурсів (власного капіталу банку). «Власний капітал є основою формування капіталу банку, він є одним із базових елементів стабільності та надійності, який сформований за рахунок коштів його власників, використовується в процесі здійснення банківської діяльності з метою отримання прибутку, сприяє підвищенню довіри клієнтів до банку в результаті виконання властивих йому функцій (захисної, оперативної, регулювальної) [36, с.527].

Власні ресурси банку включають:

- статутний капітал – це є «сплачена грошовими внесками учасників банку вартість акцій, паїв банку в розмірі, визначеному статутом» [45];
- емісійні різниці - це сума перевищення коштів, які отримані банком в результаті первинної емісії акцій чи їх продажу, над номінальною їх вартістю чи перевищення номінальної вартості акцій над вартістю їх викупу;
- незареєстрований статутний капітал – внески акціонерів банку до статутного капіталу, які є незареєстрованими;
- інший додатковий капітал – складається з нерозкритих резервів, резервів переоцінки, гібридних капітальних інструментів і субординованого боргу;
- резервні та інші фонди банку. Резервний фонд створюється на покриття непередбачених збитків за всіма складовими активів банку та позабалансовими його зобов'язаннями. Інші фонди та резерви банки створюють на покриття

збитків від активних операцій відповідно до положень нормативно-правових актів НБУ;

- резерви переоцінки – це є результат переоцінки таких активів банку, як основні засоби та нематеріальні активи;

- нерозподілений прибуток (непокритий збиток) – це частина чистого прибутку банку, що залишається у його розпорядженні після виплати дивідендів акціонерам банку, здійснення відрахувань до резервного фонду, направлення коштів на поповнення статутного капіталу банку та на інші фінансово-господарські банківські потреби.

Достатній обсяг власного капіталу банку формується із врахуванням низки таких умов, що зумовлюються функціями капіталу банку: «заснування та організації банківського бізнесу – обсяг власного капіталу можна вважати оптимальним, якщо він покриває всі витрати, передбачені планом розвитку банку і має певний запас, який дає змогу керівництву банку покривати також усі незаплановані витрати; відшкодування поточних втрат банку, пов'язаних з неповерненням розміщених в активах коштів: капітал можна вважати оптимально сформованим, якщо він здатний покривати всі поточні втрати банку; надання нових послуг, впровадження нових банківських продуктів і програм, закупівлі необхідного обладнання: розмір власного капіталу є оптимальним і достатнім, якщо всі передбачені та неочікувані витрати на зазначені цілі погашено за рахунок власного капіталу банку; формування у клієнтів переконань щодо стійкості та надійності функціонування банку: розмір капіталу є сформованим на достатньому рівні, якщо він відображає уявлення суспільства про величину капіталу фінансово стійкого банку, наявну на даний момент часу, а також перевищує встановлене органами банківського нагляду мінімально допустиме значення цього показника; здійснення окремих операцій, ризик за якими обмежується розмірами власного капіталу: його достатня величина визначається тим, наскільки розмір власного капіталу відповідає обсягам запланованих активних операцій банку» [32, с.268].

Наступним елементом ресурсної бази банків, що виділяється залежно від джерел її формування є залучені кошти банку, які є «сукупністю коштів на поточних, депозитних та інших рахунках юридичних та фізичних осіб, на рахунках громадських організацій, різноманітних суспільних фондів, які використовуються в активних операціях з метою отримання прибутку чи забезпечення ліквідності банку [7, с.63]. Таким чином, основним джерелом залучених банківських ресурсів є депозити, що становлять значну частину всієї ресурсної бази банку. При формуванні депозитної бази банку, одним із чинників, що впливає на цей процес виступає довіра клієнтів до конкретного банку. Саме «за відсутності довіри до банків заощадження економічних суб'єктів зберігаються в готівковій формі або спрямовуються в тіньову сферу, що обумовлює зменшення можливостей ресурсного забезпечення банків і стримує економічне зростання держави [33, с.96].

Згідно Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами, «вклад (депозит) - це грошові кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті або банківські метали, які банк прийняв від вкладника або які надійшли для вкладника на договірних засадах на визначений строк зберігання чи без зазначення такого строку (під процент або дохід в іншій формі) і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору [42]. Виокремлюються такі види депозитів: «вклади (депозити) на вимогу - це грошові кошти або банківські метали, що розміщені вкладниками в банках на умовах видачі вкладу (депозиту) на першу вимогу вкладника або здійснення платежів за розпорядженням власника рахунку; вклади (депозити) строкові - це грошові кошти або банківські метали, розміщені вкладниками в банку на визначений договором строк» [42].

Для забезпечення зростання ресурсної бази банківських установ, підтримки їх стабільності, надійності та підвищення фінансової стійкості важливим є врахування взаємозв'язку між депозитними, кредитними й іншими банківськими операціями. З цією метою банкам необхідно в їх депозитних

програмах передбачувати не тільки вигідні умови залучення депозитних ресурсів для банку, але й забезпечувати захист інтересів вкладників (таблиця Б.1 додатку Б), що має досягатися поліпшенням рівня поінформованості вкладників про депозитні програми та відповідні банківські продукти, що надаються банками.

Здійснення банківської діяльності передбачає виникнення ситуації, коли, для здійснення запланованих банком кредитно-інвестиційних операцій є недостатньою сума залучених ним депозитних ресурсів. При цьому, визначається різниця між обсягом кредитів та інвестицій, які необхідно профінансувати банку, та наявною сумою залучених депозитів. Для покриття цієї різниці, що називається розривом фондів банку, використовуються такі ресурси банку, які залучаються через здійснення банківських недепозитних операцій. Таким чином банки акумулюють недепозитні (позичені) кошти банку, до яких відносяться кредити на фінансовому ринку, які залучаються у формі міжбанківських кредитів, в т.ч кредитів Національного банку України, операцій РЕПО на фондовому ринку, кредитів на ринку євродоларів. Так як недепозитні джерела формування ресурсної бази банків мають суттєве значення для підтримки банківської ліквідності, недепозитні операції активно використовуються вітчизняними банками в їх діяльності.

1.2 Недепозитні джерела формування банківських ресурсів: поняття, склад та основи управління

Як зазначалось у п.1.1, недепозитні джерела формування банківських ресурсів відіграють значну роль не тільки у нормалізації функціонування банку, а й у забезпеченні його розвитку. Адже, у сучасних умовах розвитку банківництва, банкам особливу увагу необхідно приділяти проблемі збільшення обсягу їх ресурсів, так як саме банківські ресурси не тільки визначають обсяги і

характер діяльності банківських установ, а й окреслюють їх можливість успішно адаптуватися до змін економічної кон'юнктури. «Без достатньо розвинутої ресурсної бази банк не в змозі нормально функціонувати і розвиватися на традиційних ринках і завойовувати нові» [6, с.127-128].

Варто зазначити такі відмінності недеPOSITних джерел банківських ресурсів від депозитних як:

- недеPOSITні джерела формування ресурсної бази банків не є персоніфікованими, тобто не мають персонального характеру, що пояснюється тим, що ці джерела не отримуються від конкретного клієнта банківської установи, а придбаваються фінансовому ринку на конкурентній основі;

- залучення недеPOSITних коштів ініціюється самим банком, а не клієнтами банку, як це проявляється при здійсненні депозитних залучень.

Ці кошти мають суттєве значення для підтримки поточної банківської ліквідності і тому активно використовуються комерційними банками України.

Сьогодні найбільш поширеними недеPOSITними джерелами формування ресурсної бази вітчизняних банківських установ є:

- рефінансування комерційних банків Національним банком України;
- міжбанківське кредитування;
- операції РЕПО;
- позабалансове фінансування діяльності банків (сек'юритизація активів, випуск кредитних гарантій).

Рефінансування, що у перекладі з англійської мови (refinancing) означає погашення запозичених коштів за допомогою отримання нового кредиту, – це операції з надання банкам кредитів у порядку, який встановлюється Національним банком України, основною метою здійснення цих операцій є регулювання ліквідності банків.

Шевчук В. визначає рефінансування як процес перетворення розтягнутих у часі потоків грошових коштів у одноразове їх отримання у визначеному обсязі. Загальна сума таких коштів визначається поточною ринковою кон'юнктурою і прийнятими методами здійснення рефінансування. Фактично

суть рефінансування полягає у компенсації в короткі терміни коштів, раніше виданих у вигляді кредитів, як правило, довгострокових [59].

Шепель В. стверджує, що «рефінансування є комплексною системою реалізації грошово-кредитної політики, яка спрямована на кредитування НБУ банків другого рівня під заставу певних активів з метою підтримки їх ліквідності і регулювання грошової пропозиції в економіці» [60, с. 773]. На думку Вдовенко Л.О. «рефінансування – це механізм реалізації грошово-кредитної політики НБУ, спрямованої на кредитування банківських установ з метою задоволення їх тимчасових потреб в грошових ресурсах та збалансування попиту і пропозиції грошей в економіці країни» [10.].

Національний банк України операції з рефінансування банків здійснює шляхом надання банкам: «кредитів до наступного робочого дня (кредити овернайт); кредитів рефінансування шляхом проведення тендерів із підтримання ліквідності банків строком до 14 днів та строком до 90 днів (далі - короткострокові кредити рефінансування); кредитів рефінансування шляхом проведення тендерів із підтримання ліквідності банків строком від одного до п'яти років (далі – довгострокові кредити рефінансування)» [42].

Національний банк України надає банківським установам кредити до наступного робочого дня (кредити овернайт) і кредити рефінансування під заставу пулу, який може складатися з таких видів активів:

а) цінні папери, що включають майнові права на майбутні надходження коштів у національній (іноземній) валюті як сплата доходу чи погашення заставлених цінних паперів на окремі рахунки банку в НБУ:

- 1) державні облігації України:
 - облігації внутрішньої державної позики України,
 - облігації зовнішніх державних позик України;
- 2) облігації міжнародних фінансових організацій;
- 3) корпоративні облігації, розміщення яких відбулося під гарантію Кабінету Міністрів України;
- 4) облігації внутрішніх місцевих позик;

б) депозитні сертифікати;

в) іноземна валюта (долари США, англійські фунти стерлінгів, євро, японські єни, швейцарські франки);

г) «грошові кошти в національній та/або іноземній валюті, що перераховані як сплата доходу та/або погашення заставлених цінних паперів та/або депозитних сертифікатів, майнові права на майбутні надходження за якими передано в заставу» [42].

Рефінансування може здійснюватись шляхом проведення двох видів тендерів – кількісного та процентного. «Кількісний тендер – це тендер, на якому НБУ наперед установлює ціну (процентну ставку), за якою банки можуть одержати кредити рефінансування або розмістити в ньому кошти (сума коштів, що пропонується для рефінансування або для розміщення, може оголошуватися або не оголошуватися), а процентний тендер – тендер, під час оголошення якого банки у своїх заявках до НБУ зазначають ціну (процентну ставку), за якою вони погоджуються одержати кредит рефінансування або розмістити кошти (сума коштів, що пропонується для рефінансування або для розміщення, може оголошуватися або не оголошуватися)» [42].

Тендери з отримання кредитів рефінансування проводяться з такою періодичністю:

- надання кредитів рефінансування строком до 14 днів – три тижні підряд;
- надання кредитів рефінансування строком до 90 днів – один тиждень.

НБУ надає кредити овернайт та кредити рефінансування комерційним банкам за процентною ставкою, розмір якої визначається у порядку, що встановлюється нормативно-правовим актом НБУ з питань процентної політики. При цьому, протягом строку користування банками кредитами овернайт та короткостроковими кредитами рефінансування, процентна ставка за цими кредитами не коригуються.

Рівень процентної ставки встановлюється під час проведення:

1) процентного тендера за кредитами рефінансування, які надаються на термін:

- більше 14 днів, на рівні не нижче облікової ставки НБУ плюс стала величина;

- до 3 років, на рівні не нижче ніж «облікова ставка + 1 в. п.»;

2) кількісного тендеру за кредитами рефінансування, які надаються на термін: на строк до 90 днів, на рівні, що дорівнює «облікова ставка + 1 в. п.».

НБУ у разі зміни облікової ставки не пізніше наступного робочого дня з дня прийняття рішення про зміну облікової ставки надсилає банку-позичальнику повідомлення про зміну процентної ставки за довгостроковим кредитом рефінансування.

Варто відмітити, що НБУ має право вимагати від банку-позичальника дострокового виконання його зобов'язань за операціями з рефінансування протягом двох робочих днів, якщо відбувається настання однієї з таких умов:

«- виявлення фактів надання банком недостовірної інформації та звітності, яка мала вплив на прийняття рішення щодо надання кредиту..., та щодо повноважень осіб, які від імені банку підписують усі документи, що подаються банком до Національного банку ...;

- неприведення банком у відповідність до встановлених вимог вартості пулу в разі його знецінення та/або прийняття рішення Правління Національного банку щодо виключення облігацій місцевих позик, корпоративних облігацій, розміщення яких здійснено під гарантію Кабінету Міністрів України, з пулу;

- невиконання банком умов генерального кредитного договору» [42].

Ще одним інструментом, який відноситься до операцій рефінансування НБУ є стабілізаційні кредити, що надається платоспроможному банку для підтримки ліквідності на строк до двох років, цей строк може збільшуватись НБУ на строк до одного року. Однак, загальний строк користування стабілізаційним кредитом з урахуванням усіх продовжень строку користування ним не може перевищувати п'яти років.

Положенням «Про надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банкам України» визначено, що «розмір процентної ставки за стабілізаційним кредитом під час надання такого кредиту/зміни умов

кредитного договору в частині продовження строку користування таким кредитом визначається в річних процентах на рівні облікової ставки Національного банку плюс півтора процентного пункту та протягом дії кредитного договору підлягає коригуванню в разі зміни облікової ставки Національного банку» [42].

Зауважимо, що з середини 2015 року Національний банк України банкам не надає стабілізаційні кредити, а підтримку їх ліквідності в цьому випадку здійснює виключно через надання банківським установам монетарних інструментів підтримки банківської ліквідності, строк погашення яких не перевищують трьох місяців.

Наступним недепозитним джерелом поповнення ресурсної бази банківських установ є міжбанківський кредит, який являє собою кредит, наданий на міжбанківському ринку одним банком іншому. Щоб банківські установи могли здійснювати міжбанківське кредитування у них мають бути вільні кредитні кошти. Так, як стверджують Коцовська Р., Ричаківська В. та ін., «вільними кредитними коштами торгують фінансово стійкі комерційні банки, в яких завжди є надлишок коштів, і щоб вони приносили дохід, банки прагнуть розмістити їх в інших банках» [37, с. 104].

Учасниками міжбанківського кредитування як з боку попиту, так і з боку пропозиції є комерційні банки. Міжбанківський кредит за складом поділяється на взаємні кредити між комерційними банками та кредитування Національним банком України комерційних банків. Таким чином, ринок міжбанківських кредитів є механізмом руху коштів та відіграє провідну роль у формуванні грошової маси, яка перебуває в обігу в країні, а також у формуванні її конкретної структури.

Коли в одних банків з'являються вільні кошти, що необхідно швидко та ефективно розмістити саме як кредитний ресурс, а в інших банків виникає тимчасова нестача коштів, які потрібні йому для своєчасного виконання своїх зобов'язань, то і надається банками один одному міжбанківський кредит. Таким чином, метою залучення міжбанківських кредитів є як збільшення потенціалу

банків для розширення кредитної діяльності банків, так і необхідність у підтримці та регулюванні банківської ліквідності. Тому основними функціями міжбанківського кредиту є:

- підтримка ліквідності;
- забезпечення рентабельності вкладення коштів.

Основними різновидами міжбанківського кредиту є:

«— овердрафт («overdraft») за кореспондентськими рахунками: на відповідному рахунку обліковуються суми дебетових (кредитових) залишків на кореспондентських рахунках банків на кінець операційного дня;

– овернайт («overnight») - надання (отримання) іншим банком; надаються на термін не більше одного операційного дня, використовується для завершення розрахунків поточного дня;

– операції репо («repo») – операції, що здійснюються між Національним банком України та банками з державними облігаціями України та банківськими металами. Ці операції можуть здійснюватися лише з тими державними облігаціями, строк погашення яких не припадає на строк проведення операції» [5, с.300].

Міжбанківський кредит має низку переваг перед іншими недепозитними джерелами формування ресурсної бази банків та підтримки їх ліквідності, ефективності діяльності. До таких переваг варто віднести:

«— швидкість отримання необхідних ресурсів, а також можливість отримання необхідних ресурсів у будь-який момент від банків, що мають на даний момент вільні кошти;

– можливість залучення коштів як на довгостроковий період, так і на короткостроковий – на відміну від інших джерел поповнення ресурсів, вони можуть бути залучені і на досить короткий період – від 1 дня до 1 місяця (паралель можна провести з депозитами клієнтів – їх неможливо залучити на такий короткий період часу, так як це не вигідно клієнтам – прибуток за такий період часу буде дуже малим);

- нижча вартість у порівнянні з іншими ресурсами в момент стабільності фінансової системи, коли міжбанківський кредит не є затребуваним;
- менший ступінь ризику для банків-кредиторів, так як банки є більш надійними позичальниками, ніж суб'єкти господарювання і населення;
- так як відповідно до нормативної бази НБУ суми міжбанківських позик не підлягають обов'язковому резервуванню, то це джерело ресурсів надає додаткові можливості для розширення кредитної діяльності банку. Ця закономірність зумовлюється тим, що обов'язкове резервування безпосередньо впливає на рівень грошової маси, а також на структуру фінансового ринку. Обмежуючи кредитні ресурси комерційних банків шляхом підвищення норми обов'язкових резервів, держава водночас сприяє активізації ринку міжбанківського кредитування. Адже в умовах зростаючої норми обов'язкових резервів міжбанківський кредит є найвигіднішим інструментом залучення банками грошових коштів, оскільки вони не підлягають резервуванню. Резервування різниці між залученими і наданими міжбанківськими депозитами робить вигідним залучення міжбанківського кредиту» [22, с.191].

Отже, міжбанківське кредитування - є необхідним та потужним джерелом формування ресурсної бази банків, що може значною мірою впливати, як на розвиток окремого комерційного банку, так і на розвиток банківської системи України загалом.

Крім вище розглянутих недепозитних джерел формування ресурсної бази банків виділяється таке джерело як операції РЕПО. Суть угоди РЕПО «тлумачать як купівлю (продаж) цінного паперу із зобов'язанням зворотного продажу (купівлі) через певний термін за узгодженою ціною. Отже, угода РЕПО розглядається як короткострокова позика грошових коштів під заставу цінних паперів, що знаходяться у власності продавця короткострокових боргових паперів, тобто облігацій, векселів, депозитних сертифікатів» [16, с.108-109]. При цьому, дохід банку, що кредитує за угодою РЕПО, отримується на основі різниці цін першої і другої частини угоди.

Операція РЕПО складається з двох частин:

- перша поточна (спот) угода;
- друга (пряма і зворотна) строкова (форвардна) угода.

Суть прямого РЕПО виражається у продажі із зобов'язанням зворотної купівлі цінного паперу, а зворотного РЕПО у купівлі із зобов'язанням зворотного продажу цінних паперів. У випадку РЕПО «овернайт» – це угода РЕПО з укладанням зворотної (другої частини або другого лагу) угоди наступного дня – обидві частини реалізуються на ринку спот. Строком угоди РЕПО є період між першою (перший лаг) і другою (другий лаг) її частинами. Для розрахунку другої частини такої угоди використовується ставка РЕПО, яка може бути додатною або від'ємною величиною, вираженою у відсотках [16, 109].

При проведенні операцій зворотного РЕПО ролі сторін стають протилежними, тобто це і є така ж сама угода РЕПО, але з точки зору покупця, а не продавця.

Національний банк проводить операції прямого РЕПО з державними облигаціями України, корпоративними облигаціями, розміщення яких здійснено під гарантію Кабінету Міністрів України, облигаціями місцевих позик або облигаціями міжнародних фінансових організацій (емісія яких здійснюється відповідно до законодавства України) на підставі укладеного з банком генерального договору РЕПО. Операції прямого РЕПО здійснюються Національним банком з переходом права власності на цінні папери [42].

Операції прямого РЕПО здійснюються цінними паперами, що перебувають у власності комерційного банку, не обтяжені будь-якими зобов'язаннями, а терміни виплати купонного доходу та/або погашення за ними мають настати не раніше ніж через два робочі дні після дати їх зворотної купівлі. Ціною купівлі НБУ цінних паперів за операцією прямого РЕПО є справедлива вартість цих цінних паперів, що враховує коригуючі коефіцієнти. Ціна ж зворотного РЕПО встановлюється таким чином, щоб дохід за термін здійснення операції прямого РЕПО дорівнював процентному доходу, що

нараховано на ціну купівлі за ставкою, яка визначається окремим рішенням Правління НБУ, однак не нижче визначеної облікової ставки НБУ.

Операції РЕПО класифікують за такими ознаками:

1) за строковістю:

- строкові угоди РЕПО;
- відкриті угоди РЕПО;

2) за типом забезпечення:

- класичні угоди РЕПО;
- РЕПО з повним використанням кредиту;
- РЕПО на акції;

3) за способом надання забезпечення:

- РЕПО з фактичною поставкою цінних паперів;
- тристороннє РЕПО;
- РЕПО з утриманням цінних паперів продавцем.

Таким чином, «ринок РЕПО має вирішальне значення для інших фінансових ринків, зокрема ринків державних облігацій і деривативів, оскільки він є основним джерелом фінансування власних торговельних позицій для дилерів. Операції РЕПО як заставні забезпечують надійний засіб кредитування, а для позичальників виступають додатковим економічним важелем» [16, с.112].

Сьогодні в діяльності банківських установ особливого значення набуває позабалансове фінансування, яке здійснюється із використанням таких джерел, як:

- сек'юритизація активів;
- продаж позик;
- випуск кредитних гарантій.

«Сек'юритизація (англ. securitization) – це об'єднання однорідних фінансових активів банку в єдиний фонд (пул) і випуск забезпечених цим пулом цінних паперів з метою зменшення чи перерозподілу конкретних ризиків, підвищення ринкової вартості та ліквідності таких активів, а також для регулювання рівня достатності власного капіталу [25, с.431]».

За особливістю здійснення продажу референсного портфелю сек'юритизація поділяється на:

- « - класичну або традиційну (яку інколи ще називають ванільною сек'юритизацією), яка передбачає продаж портфелю активів цільовій компанії;
- синтетичну, яка передбачає збереження референсного портфелю на балансі кредитора;
- корпоративна сек'юритизація (проміжний вид сек'юритизації), за якої забезпеченням за кредитом, що наданий цільовою компанією, є всі активи та надходження кредитора [34, с.20]».

Схематично процеси класичної та синтетичної сек'юритизації наведено на рисунках В.1-В.2 додатку В.

Зауважимо, що для банківських установ економічний ефект сек'юритизації полягає в тому, що «початковий власник активів (банк) отримує фінансування від інвесторів, надаючи як забезпечення активи, здатні приносити дохід, і при цьому зберігає за собою право на отримання надходжень від сек'юритизованих активів, які стають позабалансовими зобов'язаннями, але перекладає ризик несплати за такими активами на інвесторів [55, с.106]».

До характерних ознак процесу сек'юритизації активів банку є:

- випуск боргових цінних паперів, які забезпечені однорідними якісними активами;
- грошові потоки за активами є обов'язковим джерелом виплати процентів і суми погашення цінних паперів;
- вільний обіг боргових цінних паперів на фондовому ринку;
- випуск боргових цінних паперів спеціально створеною компанією, організацією чи банківської установи.

Таким чином, сек'юритизація дозволяє банкам позичати кошти для розвитку бізнесу, а також істотно покращує значення економічних нормативів банку, підвищує фінансову стійкість банку, підвищує якість його балансу та гнучкість управління кредитним портфелем банку.

Ще одним джерелом формування ресурсної бази банків є «продаж позик, який визначається, як «форма інвестиційної банківської операції, за якої банк правильно оцінює кредитоспроможність позичальника і продає частину свого кредитного портфеля іншим інвесторам, які довіряють банку щодо оцінки якості цих кредитів. інвестиційних банківських операцій, за якими банк продає частину свого кредитного портфеля іншим інвесторам» [4].

При цьому, продаж позик може бути здійснений за такими формами:

- участь у позиках, що передбачає заключення договору, відповідно до якого банківська установа продає частину великого кредиту на період, що дорівнює строку кредитування. При цій формі продажу позики банк, у випадку неплатежу боржника за кредитом, не несе відповідальності;

- подрібнення позик, що передбачає продаж частини великого кредиту на короткий період, який є коротшим за строк погашення кредиту. При цій формі продажу позики банк несе відповідальність за всіма зобов'язаннями.

2 Аналітичні аспекти формування ресурсної бази банків України за рахунок недепозитних джерел

2.1 Аналіз ресурсного забезпечення банківської діяльності у 2016-2020 роках

Ресурсна база будь-якого банку є основною умовою його ефективної роботи. Адже, без достатньої ресурсної бази банківські установи не можуть у належних обсягах здійснювати свою діяльність, не можуть надавати повною мірою послуги з кредитування поточних потреб господарюючих суб'єктів і населення. Тому, ефективна діяльність банків та масштаби їх операцій і залежать від обсягів залучення та запозичення відповідних ресурсів.

Так, більшість банківських ресурсів формуються саме завдяки залученню коштів, від їх клієнтів у вигляді депозитних вкладів. Однак, і запозичення ресурсів банком з різних джерел є важливим інструментом забезпечення не тільки нормального функціонування банку, а й стійкого його розвитку.

Стан забезпечення відповідними ресурсами діяльності комерційних банків, які формують другий рівень банківської системи України можна оцінити з позицій дослідження функціонування самої банківської системи за період не менше п'яти років, тобто за 2016-2020 рр.

Так, динаміку ресурсної бази комерційних банків України за 2016-2020 рр., яку представлено в таблиці 2.1, ранжовано за джерелами формування банківських ресурсів. З таблиці 2.1 видно, що динаміка формування ресурсної бази українських банків є стабільною. Так, відмічається щорічне зростання загальних ресурсів банків, а порівнюючи дані 2020 р. та 2016 р., можна зазначити про зростання ресурсної бази на 548,2 млрд грн, тобто на 43,01%.

Таблиця 2.1 – Динаміка ресурсної бази банківської системи України за 2016–2020 роки

Показник	Роки											
	2016		2017		2018		2019		2020		Відхилення від 2016 р.	
	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%
Всього банківських ресурсів	1274,7	100,0	1350,4	100,0	1367,2	100,0	1493,3	100,0	1822,9	100,0	+548,2	+43,01
Власний капітал, в т. ч.:												
статутний капітал	124,6	9,77	159,8	11,83	145,8	10,66	199,9	13,39	209,5	11,49	+84,9	+68,14
Зобов'язання, у т. ч.:												
Залучені ресурси, в т.ч.:												
Депозитні вкладення:	1150,1	90,23	1190,6	88,17	1221,4	89,34	1293,4	86,61	1613,4	88,51	+463,3	+40,28
- кошти суб'єктів господарювання	968,9	76,01	1040,6	77,06	1079,3	78,94	1175,1	78,69	1446	79,32	+477,1	+49,24
- кошти фізичних осіб	860	67,47	930	68,87	963	70,44	1097,1	73,47	1377,4	75,56	+517,4	+60,16
Інші залучені кошти	424,2	33,28	427,5	31,66	430,8	31,51	525	35,16	681,2	37,37	+257	+60,58
Недепозитні запозичення, в т.ч.:	435,8	34,19	480	35,55	509,8	37,29	552,1	36,97	681,9	37,41	+246,1	+56,47
кошти НБУ	108,9	8,54	110,6	8,19	116,3	8,51	78	5,22	68,6	3,76	-40,3	-37,01
міжбанківські кредити	131,7	10,33	89,4	6,62	74	5,41	38,5	2,58	92,8	5,09	-38,9	-29,54
боргові цінні папери	37,1	2,91	28,1	2,08	23,2	1,70	7,8	0,52	61,8	3,39	+24,7	+66,58
Інші зобов'язання	89,2	7,00	61,1	4,52	50,3	3,68	30,3	2,03	30,5	1,67	-58,7	-65,81
	5,4	0,42	0,2	0,01	0,5	0,04	0,4	0,03	0,5	0,03	-4,9	-90,74
	158,4	12,43	171,2	12,68	184,4	13,49	157,8	10,57	143,2	7,86	-15,2	-9,60

Складено автором за даними джерела [3]

При цьому, дані таблиці 2.1 свідчать про те, що власний капітал банків України за аналізований період також щорічно зростає (виключенням є 2018 р.) і за 5 років зростання власних банківських ресурсів склало 84,9 млрд грн, або 68,14%. Водночас, така ж позитивна динаміка спостерігається і щодо величини зобов'язань банківських установ. Так за 2016-2020 роки зобов'язання банків

зросли на 463,3 млрд грн, тобто на 40,28%. Таким чином видно, що у відсотковому вираженні темп зростання власних коштів банків України значно перевищує (на 27,86%) темп зростання їх зобов'язань. Однак, у гривневому еквіваленті зобов'язання банків значно перевищують їх власні кошти - у 2020 р. таке перевищення становило 1600,01 млрд грн. Що стосується такої складової власного капіталу банківської системи, як статутний капітал, то впродовж аналізованого періоду, його величина зросла на 166,0 млрд грн, тобто на 52,98%. При цьому його частка у власних коштах банків була нестабільною і коливалась від найменшого її значення у 2016 р. 24,58% до найвищого у 2017 р. – 36,15%. Відмітимо, що у 2020 р. частка статутного капіталу у банківських ресурсах становила 26,29%. За аналізований період також відмічається негативний вплив на загальну величину власних коштів банків України складових, що мали від'ємне значення. Тому, впродовж 2016-2020 рр. по банківській системі України відзначається перевищення величини статутного капіталу над загальною величиною власного капіталу банків (у 2016 р. статутний капітал перевищував розмір власних коштів на 188,7 млрд грн, а у 2020 р. це перевищення зросло до 269,8 млрд грн).

Розглядаючи склад зобов'язань вітчизняних банків за даними таблиці 2.1 можна відмітити, що переважну частку в загальній величині їх ресурсів займають депозитні джерела. При цьому, сума та частка депозитних вкладень з року в рік зростає і, у 2020 р. порівняно із 2016 р. депозитні вкладення зросли на 517,4 млрд грн (на 60,16%), а їх частка у загальній величині ресурсної бази банківської системи України зросла на 6%. В депозитних вкладеннях переважають вклади фізичних осіб, які за аналізований період зросли на 246,1 млрд грн, тобто на 56,47%.

Хоча недепозитні джерела формування ресурсної бази банків України і займають порівняно малу частку у загальній величині ресурсів, однак їх роль є вельми важливою у забезпеченні як нормального функціонування банківських установ, так і отриманні ними додаткових доходів. Так, дані таблиці 2.1 свідчать про те, що недепозитні джерела мали тенденцію до зменшення у 2016-

2019 рр. Так, їх величина зменшилась за зазначений період з 131,7 млрд грн до 38,5 млрд грн. У 2020 р. ці недепозитні джерела зросли до 92,8 млрд грн. загалом за 2016-2020 рр. недепозитні джерела формування ресурсної бази вітчизняних банків зменшились на 38,9 млрд грн, тобто на 29,54%. Серед недепозитних джерел найбільшу частку займають міжбанківські кредити. Так, у 2016 р. міжбанківські кредити займали 67,73% у недепозитних зобов'язаннях банків, у 2017 р. їх частка становила 68,34%, у 2018 р. – 67,97%, у 2019 р. – 78,70% і у 2020 р. – 32,87%. Отже, у 2020 р. спостерігається значне зменшення частки цього не депозитного джерела.

Що ж стосується коштів рефінансування банків, які надаються НБУ, то їх величина за 2016-2020 рр. зросла на 24,7 млрд грн або на 66,58%. Таким чином, хоча кошти НБУ в ресурсах банків України займають не значну частку (від 2,91% у 2016 р. до 3,39% у 2020 р.), однак, це джерело відзначається стабільністю його надання в розпорядження банківських установ.

Таким чином, Національний банк України відіграє значну роль у забезпеченні формування ресурсної бази банківських установ та їх фінансової стійкості. При цьому, «рівень участі Національного банку України у формуванні капіталу банків залежить від цілей грошово-кредитної політики, яку він проводить у певний період часу, а також від інструментів, за допомогою яких він може кредитувати банківські установи» [14, с.17].

Як було зазначено у п.1.1 дипломної роботи, основним джерелом, за допомогою якого банківські установи формують свою ресурсну базу, є мобілізація на фінансовому ринку міжбанківських кредитів від інших банків. Так, «міжбанківський кредит є, з одного боку, є оперативним джерелом поповнення коштів банківської установи з метою підтримання кредитного потенціалу та поточної ліквідності, а з іншого – рентабельне вкладення вільних коштів. Саме міжбанківські кредити, з-поміж усіх існуючих у сучасних умовах фінансових інструментів, відзначаються швидкою реакцією на зміни кон'юнктури фінансового ринку. У такій ситуації банківські установи часто розглядають міжбанківський кредитний ринок як основу швидкого поповнення

коштів для здійснення активних операцій на інших сегментах фінансового ринку» [14, с.17].

Місце та динаміка міжбанківських кредитів у формуванні капіталу вітчизняними банківськими установами поступово зростає протягом тривалого періоду (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2 – Динаміка обсягів міжбанківських кредитів та їх частки у залучених коштах банківськими установами на міжбанківському ринку у 2016-2020 рр.

Показники	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Усього міжбанківських кредитів, млн грн	993548	1685894,8	1224985,8	427353	427266
Приріст (спад) до попереднього року, %	x	+69,68	-27,34	-65,11	-0,02
Міжбанківські кредити без НБУ, млн грн	910739	1559795,8	1122615,8	331985	311583
Приріст (спад) до попереднього року, %	x	+71,27	-28,03	-70,43	-6,15
Частка міжбанківських кредитів комерційних банків до загального обсягу міжбанківських кредитів, %	91,67	92,52	91,64	77,68	72,92
Приріст (спад) до попереднього року, %	x	+0,93	-0,95	-15,23	-6,13

Складено автором за даними [40]

Так, згідно даних таблиці 2.2, видно, що у 2017 р. порівняно із 2016 р. відбулося зростання обсягів міжбанківського кредитування на 69,68%, а міжбанківських кредитів комерційних банків – на 71,27%. Однак впродовж 2018-2020 рр. спостерігається спад аналізованих показників. Так, у 2018 р. загальна сума міжбанківських кредитів зменшилась на 27,34%, у 2019 р. - 65,11%, а у 2020 р. - на 0,02%. Обсяг залучених міжбанківських кредитів комерційними банками зменшився на у 2018 р. на 28,03%, у 2019 р. - 70,43%, а у 2020 р. - на 6,15%. При цьому, динаміка частки міжбанківських кредитів

комерційних банків до загального обсягу міжбанківських кредитів з року в рік, за аналізований період, зменшувалась. У 2016 р. вона становила 91,67%, а у 2020 р. вона була на рівні 72,92%.

Як відомо, НБУ надає кредити рефінансування банкам за процентною ставкою, що не перевищує рівень облікової ставки НБУ та не підлягає зміні впродовж терміну дії кредитного договору.

Так, динаміку відсоткових ставок в національній та іноземній валюті за міжбанківськими кредитами і облікової ставки НБУ у 2016-2020 роках наведено на рисунку 2.1.

Рисунок 2.1 - Динаміка відсоткових ставок за міжбанківськими кредитами в національній та іноземній валюті та облікової ставки НБУ у 2016-2020 роках*

*Сформовано автором за даними джерел [46; 47; 40]

З метою зменшення впливу на функціонування комерційних банків фінансових кризових процесів та забезпечення фінансової стабільності банків, Національний банк України активно надає кредити фінансового оздоровлення (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3 – Обсяг та структура кредитів з рефінансування банків України у 2016-2020 р.р.

Інструменти рефінансування	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Відхилення від 2016 р.	
						млн грн	%
Загальний обсяг наданих НБУ коштів, млн грн у т. ч.:	51265,3	41258,9	181172,8	102037,5	168042,5	+116777,2	+227,79
– постійно діюча лінія рефінансування (кредити овернайт), млн грн	18393,7	22933,2	144604,3	39274,8	44213,0	+25819,3	+140,37
Середньозважена процентна ставка, %.	Від 24,0% до 16,0%	Від 16,0% до 16,5%	Від 16,0% до 16,5%	Від 20,0% до 17,5%,5	Від 20,0% до 17,5%	х	х
Кількість заявок, од	95	76	105	71	150	+55	+57,89
– кредити, надані шляхом отримання тендера	32377,7	12799,3	36568,5	62731,1	123832,5	+91454,8	+282,46
Кількість заявок, од	73	24	34	69	250	+177	+242,47
– кредити надані через операції СВОП	493,9	0	0	0	0	-493,9	-100,0
Кількість заявок, од	2	0	0	0	0	-2	-100,0

Складено автором за даними джерела [48]

З даних таблиці 2.3 видно, що в Україні основними інструментами рефінансування комерційних банків НБУ є: постійно діюча лінія рефінансування (кредити овернайт); кредити, надані шляхом отримання тендера; кредити надані через операції СВОП. Так, за 2016-2020 рр. загальний обсяг наданих НБУ коштів рефінансування банківських установ зріс з 51265,3 млн грн до 168042,5 млн грн, тобто на 116777,2 млн грн (на 227,79%). Така ж позитивна тенденція спостерігається й за обсягами надання кредитів з рефінансування банківських установ через постійно діючу лінію

рефінансування (через кредити овернайт). Загалом за аналізований період наданих коштів НБУ через постійно діючу лінію рефінансування (через кредити овернайт) зросли на 25819,3 млн грн або на 140,37%. Зростання накопичувалось із року в рік, лише 2019 р. відзначається спадом. Так, найбільше зростання можна відмітити у 2018 р., яке становило 121671,1 млн грн або 530,54%.

Така ж тенденція спостерігається й за динамікою поданих заявок від комерційних банків на одержання кредитних коштів від НБУ. Так, у 2016 р. поданих заявок за рік було 95, а у 2020 р. їх кількість становила 150. Таким чином, видно, що комерційні банки активно залучають до своєї ресурсної бази кредити, які надаються НБУ.

Середньозважена відсоткова ставка за наданими коштами НБУ через постійно діючу лінію рефінансування (через кредити овернайт) визначається щоденно. Можна відмітити, що і зазначено в таблиці 2.3, ця ставка за роками мала різну амплітуду коливання: у 2016 р. вона коливалась від максимального її значення на початку року – 24,0% до мінімального значення на кінець року – 16,0%; у 2017-2018 рр. вона коливалась від мінімального її значення на початку року – 16,0% до максимального значення на кінець року – 16,5%; у 2019-2020 рр. вона коливалась від максимального її значення на початку року – 20,0% до мінімального значення на кінець року – 17,5%.

З даних таблиці 2.3 можна зробити висновок, що найбільший мінімальний рівень відсоткових ставок зафіксовано 2019-2020 рр., який спричинений вагомим зростанням інфляції і підвищення рівня облікової ставки НБУ. Так, з метою зменшення обсягу грошової маси в обігу, НБУ підвищив рівень облікової ставки на кінець 2020 р. до 6,0 %, а станом на 10.12.2021 р. вона була підвищена до 9,0% (рисунок 2.2).

Рисунок 2.2. – Динаміка середньозважених відсоткових ставок рефінансування банківських установ України та облікової ставки НБУ у 2016-2020 роках*

*Сформовано автором за даними джерел [48; 40]

Як зазначено у річному звіті НБУ за 2020 рік «Індикатором рівня гривневих міжбанківських процентних ставок для цілей процентної політики з 23 червня 2020 року визначено Український індекс міжбанківських ставок овернайт (UONIA), який замінив Український індекс міжбанківських ставок (UIIR). UONIA має досконалішу методику обрахунку, а отже, дає змогу об'єктивніше визначати ринкову вартість гривневих ресурсів на міжбанківському кредитному ринку. У 2020 році ставки на міжбанківському кредитному ринку, за винятком окремих короткострокових періодів, знижувалися, реагуючи швидко та зіставно за розміром зниження на зміну облікової ставки. Зростання ставок у березні та їхній тимчасовий вихід за межі коридору ставок Національного банку було спричинено збільшенням турбулентності на фінансових ринках через стрімке поширення коронавірусу та невизначеність щодо наслідків пандемії» [49].

Ще одним важливим джерелом формування запозичених коштів ресурсної бази комерційних банків капіталу є випуск банками власних боргових зобов'язань, а саме банківських облігацій та векселів. Цінні папери власного боргу банків на сьогодні займають незначну питому вагу в структурі як загальних банківських ресурсів, так і в структурі зобов'язань банків (таблиця 2.4).

Таблиця 2.4 – Динаміка випуску цінних паперів власного боргу банками України за 2016-2020 роки

Показники	2016 р.	2017р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Відхилення від:	
						2016 р.	2019 р.
Сумарні банківські зобов'язання, млн грн	1150057,5	1190551,7	1221421,5	1293377,2	1613380,9	+463323,4	+320003,7
Сумарні пасиви, млн. грн.	1274731,6	1876037,0	1934709,6	1981594,5	2205914,9	+931183,3	+224320,4
Цінні папери власного боргу, млн грн	54214,2	173,0	501,3	439,6	509,0	-53705,2	+69,4
Питома вага цінних паперів власного боргу у сумарних зобов'язаннях, %	4,71	0,01	0,04	0,03	0,03	-4,68	0
пасивах, %	4,25	0,01	0,03	0,02	0,02	-4,23	0

Складено автором за даними джерела [3]

Дані таблиці 2.4 свідчать, що питома вага цінних паперів власного боргу банківських установ України у сумарних зобов'язаннях банків впродовж 2016-2020 рр. була найвищою у 2016 р. і становила 4,71%, а у 2017 р. зафіксовано її найнижче значення на рівні 0,01%.. Аналізуючи динаміку випуску вітчизняними банками боргових цінних паперів, можемо зауважити, що вона має чітку тенденцію до зменшення. Зокрема за 2016 р. банківськими

установами було випущено цінних паперів банків власного боргу обсягом 54214,2 млн грн, а за 2020 р. лише 509,0 млн грн, що на 53705,2 млн грн менше. Така ситуація, зумовлена низькою дохідністю облігацій, так як залучення коштів від їх продажу здійснюється за вищою процентною ставкою, ніж пропонується з початку розміщення, що як наслідок викликає небажання потенційних покупців цінних паперів власного боргу банків їх купувати. Так, «серед головних причин, які негативно впливають на розвиток операцій банківських установ з борговими цінними паперами власного боргу, можна назвати високий ризик втрати вкладених коштів, відсутність захисту прав та інтересів інвесторів, недоліки чинної податкової системи, недостатній рівень розвитку ринку цінних паперів, нестабільна економічна та політична ситуація в країні тощо» [14, с.19].

2.2 Особливості функціоналу, напрями діяльності та характеристика фінансово-майнового забезпечення АТ «Ощадбанк» за 2018-2020 роки

Акціонерне товариство «Державний ощадний банк України» (АТ «Ощадбанк») - це універсальний банк, який зосереджує зусилля на створенні сприятливих та вигідних умов обслуговування своїх клієнтів, збільшенні переліку банківських продуктів та послуг, розширенні присутності на ринках. Банк є учасником Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, тобто він має державну гарантію збереження вкладів громадян та їх видачі за першою вимогою.

Основними функціями АТ «Ощадбанк» є [39]:

- отримання прибутків і збільшення цінності для свого акціонера;
- задоволення потреб великої кількості клієнтів, головним чином, громадян України в гарантованому заощадженні та накопиченні коштів;

- задоволення попиту на банківські продукти та послуги фізичних осіб та корпоративних клієнтів;
- реінвестування залучених банком коштів у вітчизняну економіку;
- виконання функції агента державної гарантії повернення заощаджень;
- обслуговування державних програм соціального та економічного розвитку, що базуються на засадах комерційної діяльності;
- обслуговування верств населення із найзськими доходами, які не мають альтернативної можливості отримувати банківські послуги;
- підвищення ефективності соціальних програм через створення кругообігу ресурсів підприємств державної форми власності, які залучені до виконання соціальних програм на загальнодержавному рівні.

За роки свого існування АТ «Ощадбанк» завоював репутацію бездоганного ділового партнера, який спроможний виконувати взяті на себе зобов'язання незалежно від впливу зовнішніх або внутрішніх факторів.

Банк здійснює свою діяльність за такими ліцензіями та дозволами [39]:

- Свідоцтво про реєстрацію НБУ №4 від 31.12.1991 року;
- довідка АА №401656 з ЄДРПОУ від 31.01.2012 року;
- виписка АБ №774133 від 12.03.2013 року з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців;
- банківська ліцензія №148 від 05.10.2011 року;
- Генеральна ліцензія на здійснення валютних операцій №148 від 05.10.2011 року;
- додаток до Генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій №148 від 05.10.2011 року;
- ліцензія НКЦПФР Серія АГ №579802 від 09.08.2011р. на право здійснення професійної діяльності на фондовому ринку - діяльність з управління цінними паперами;
- ліцензія НКЦПФР Серія АГ №579799 від 09.08.2011р. на право здійснення професійної діяльності на фондовому ринку – брокерська діяльність;

- ліцензія НКЦПФР Серія АГ №579800 від 09.08.2011р. на право здійснення професійної діяльності на фондовому ринку – дилерська діяльність;
- ліцензія НКЦПФР Серія АГ №579801 від 09.08.2011 р. на право здійснення професійної діяльності на фондовому ринку – андеррайтинг;
- ліцензія НКЦПФР Серія АГ №579803 від 09.08.2011р. на право здійснення професійної діяльності на фондовому ринку – депозитарна діяльність зберігача цінних паперів;
- ліцензія Міністерства фінансів України Серія АА №417232 від 14.02.2004 р. на випуск та проведення лотерей (державні миттєві лотереї);
- сертифікат PCI DSS Compliance.

АТ «Ощадбанк» є емітентом електронних грошей платіжної системи «ГлобалМані», перша емісія яких відбулася 21.10.2011 р. Електронні гроші Ощадбанку забезпечені реальною гривнею і мають стовідсоткову ліквідність.

Корпоративними принципами, якими керується АТ «Ощадбанк» у своїй діяльності є [39]:

- відданість справі. Банк відданий спільній справі. Усвідомлює соціальну значимість своєї діяльності. Репутацію, імідж і авторитет банку ставиться вище від індивідуальних інтересів та потреб;
- законність. Банк неухильно дотримується загально визнаних принципів і норм міжнародного права, законодавства України, положень Кодексу корпоративної етики АТ «Ощадбанк», інших локальних нормативно-правових актів банку;
- професіоналізм. Зусилля банку спрямовані на максимальне задоволення потреб клієнтів. Банк сумлінно, своєчасно і на належному рівні здійснює всі операції з обслуговування клієнтів, прагне до постійного самовдосконалення, новаторства, шукає засоби та можливості для більш ефективної роботи;
- відповідальність. Банк відповідальний перед державою за свої результати діяльності, за внесок у розвиток економіки України, перед клієнтами – за якість банківських послуг, перед діловими партнерами – за належне виконання своїх зобов'язань, перед суспільством – за повагу

особистості, її прав і свобод. Банк піклується про підтримання власної ділової репутації;

- відвертість. Банк дотримується політики максимальної відвертості і прозорості діяльності для клієнтів, ділових партнерів, органів державної влади, співробітників банку. Він прагне використовувати всі доступні джерела поширення інформації про банк: прес-конференції, ділові зустрічі, засоби масової інформації, а також мережу Інтернет для вільного доступу всіх зацікавлених осіб. Банк будує свої відносини з клієнтами, діловими партнерами, представниками державної і муніципальної влади на засадах рівноправності та відвертості;

- безпека та конфіденційність. Банк вживає всіх необхідних заходів для запобігання будь-яким протиправним діям з боку третіх осіб відносно клієнтів, ділових партнерів, співробітників банку та відносно держави. Банк зобов'язується не розголошувати інформацію про справи клієнта, отриману при наданні послуг, не розголошувати конфіденційну інформацію без дозволу клієнта (або у не передбаченому Законом порядку) без обмеження в часі і незалежно від продовження (припинення) безпосередніх відносин із ним.

Одноосібним власником АТ «Ощадбанк», що має 100% у його статутному капіталі є Держава Україна в особі Міністерства фінансів України.

За рейтингом НБУ, який визначає ТОП-10 найнадійніших банків України станом на 01.01.2021 за національними стандартами, АТ «Ощадбанк» займає за обсягами активів, власного капіталу та зобов'язанням банк займає друге місце, тобто конкурентна позиція банку – міцна та стабільна [40].

АТ «Ощадбанк» є одним з лідерів кредитування реального сектору економіки України і посідає друге місце серед банків України за кредитами, наданими юридичним особам. Банк має міцну та стабільну конкурентну позицію, адже є одним з найбільших учасників фондового ринку України щодо операцій з державними цінними паперами.

Маючи статус державного банку, АТ «Ощадбанк» уособлює стабільність, впевненість та динамічний розвиток та є національним надбаням держави, символом її респектабельності.

За даними фінансової звітності, що подається до НБУ, нами було проаналізовано склад та динаміку зобов'язань, капіталу, активів та фінансових результатів АТ «Ощадбанк» за 2018-2020 роки (додатки Г, Д, Е, Ж). Так, в таблиці 2.5 нами була проаналізована динаміка загального обсягу зобов'язань та їх складових.

Таблиця 2.5 – Аналіз динаміки загальної величини та окремих складових зобов'язань АТ «Ощадбанк» за 2018-2020 роки

Зобов'язання	2018 р.	2019 р.			2020 р.		
	Сума, млн грн	Сума, млн грн	Відхилення		Сума, млн грн	Відхилення	
			млн грн	%		млн грн	%
Кошти отримані від НБУ	0	0	0	0,00	5499,3	+5499,3	+100,0
Кошти банків	6382,4	4237,3	-2145,1	-33,61	4517,2	+279,9	+6,61
Кошти клієнтів	151447,7	198808,7	+47361	+31,27	184886,2	-13922,5	-7,00
Інші залучені кошти	34787	18554	-16233	-46,66	12004,4	-6549,6	-35,30
Відстрочені податкові зобов'язання	399,9	524,8	+124,9	+31,23	432,8	-92	-17,53
Резерви за зобов'язаннями	311,1	526,7	+215,6	+69,30	634,1	+107,4	+20,39
Інші фінансові зобов'язання	3042,7	4997,5	+1954,8	+64,25	3320,8	-1676,7	-33,55
Інші зобов'язання	637,2	1201,9	+564,7	+88,62	1216,2	+14,3	+1,19
Субординований борг	2879,8	2462,6	-417,2	-14,49	1276,2	-1186,4	-48,18
Усього зобов'язань	202662,6	231313,7	+28651,1	+14,14	213787,3	-17526,4	-7,58

Складено автором за даними додатку Г

Згідно даних таблиці 2.5 можна зробити висновок, що зобов'язання АТ «Ощадбанк» в період з 2018 року по 2019 рік зростали, це зростання склало 28651,1 млн грн або 14,14%. А 2020 році порівняно із 2019 роком зобов'язання

банку зменшились на 17526,4 млн грн або на 7,58%. Необхідно відмітити, що найбільшу частку у зобов'язаннях банку становлять «Кошти клієнтів», яка з року в рік збільшувалась. Так у 2018 році їх частка у зобов'язаннях банку становила 74,73% у загальній величині зобов'язань; у 2019 році – 85,95%, а у 2020 році – 86,48%. Загалом кошти клієнтів мали мінливу тенденцію щодо їх обсягу: у 2019 році порівняно із 2018 роком вони зросли на 47361,0 млн грн або на 31,27%; у 2020 році порівняно із 2019 роком обсяг коштів клієнтів зменшився на 13922,5 млн грн або на 7,0%. Варто зазначити, що висока частка залишків на рахунках клієнтів знижує стабільність ресурсної бази банку, збільшує потребу у високоліквідних активах, спонукає банк до посилення трансформації частини короткострокових ресурсів у більш довгострокові вкладення і цим загострює проблему ліквідності.

Що стосується такої складової зобов'язань банку як «Субординований борг», то за її обсягом відзначається щорічне зменшення (у 2019 році порівняно із 2018 роком зменшення склало 417,2 млн грн або 14,49%, у 2020 році порівняно із 2019 роком зменшення дорівнює 1186,4 млн грн або 48,18%).

Загалом зобов'язання АТ «Ощадбанк» займають значну частку у пасивах банку. Так, у 2018 році їх частка становила 74,73% у загальній сумі банківських ресурсів; у 2019 році – 85,95%, а у 2020 році – 86,48%.

Аналіз динаміки капіталу АТ «Ощадбанк» та його складових здійснено за даними додатку Д (таблиця 2.6).

З даних таблиці 2.6 видно що, власний капітал АТ «Ощадбанк» щорічно зростає. Так, у 2019 році порівняно із 2018 роком власний капітал банку зріс на 1009,2 млн грн, тобто на 67,73%. Необхідно відмітити, що за аналізований період величина такої складової власного капіталу АТ «Ощадбанк», як «Статутний капітал» залишалась незмінною і дорівнювала 49472,8 млн грн. При цьому, частка статутного капіталу в загальній величині власного капіталу банку є вельми значною: у 2018 році вона становила 266,8%; у 2019 році – 253,03%; у 2020 році – 225,54%.

Таблиця 2.6 – Аналіз динаміки загальної величини та окремих складових капіталу АТ «Ощадбанк» за 2018-2020 роки

Власний капітал	2018 р.	2019 р.			2020 р.		
	Сума, тис. грн	Сума, тис. грн	Відхилення		Сума, тис. грн	Відхилення	
			тис. грн	%		тис. грн	%
Статутний капітал	49472,8	49472,8	0	0	49472,8	0	0
Резервні та інші фонди банку	270	270	0	0	270	0	0
Резерви переоцінки	2718,9	3516,9	+798	+29,35	3230,5	-286,4	-8,14
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	-33919	-33707,8	-211,2	-0,62	-31038,1	-2669,7	-7,92
Усього власного капіталу	18542,7	19551,9	+1009,2	+5,44	21935,2	+2383,3	+12,19

Така ситуація пояснюється тим, що на обсяг власного капіталу АТ «Ощадбанк» справляє негативний вплив наявність значних непокритих збитків. Справедливості ради, варто зауважити, що обсяг непокритих збитків з року в рік зменшується. Так, у 2019 році порівняно із 2018 роком розмір непокритих збитків зменшився на 211,2 млн грн або на 0,62%, у 2020 році порівняно із 2019 роком їх обсяг зменшився на 2669,7 млн грн або на 7,92%.

Політику АТ «Ощадбанк» щодо реалізації активних операцій можна проаналізувати за даними про величину та склад його активів. За даними додатку Е проведено аналіз динаміки активів АТ «Ощадбанк» за 2018-2020 роки, результати якого наведено у таблиці 2.7. Дані таблиці 2.7 свідчать про те, що за період, який аналізується вартість активів АТ «Ощадбанк» то зростала, то зменшувалась. Так у 2019 році порівняно з 2018 роком обсяг активів банку зріс на 32435 млн грн або на 14,85%, а у 2020 році порівняно з 2019 роком їх обсяг скоротився на 15143,1 тис. грн або на 6,04%).

Зростання активів за 2018-2019 роки більшою мірою відбулося за рахунок збільшення активів за такими статтями:

- «Грошові кошти та їх еквіваленти» зросли на 26089,1 млн грн або 245,33%;

- «Кошти в інших банках» - зросли на 8261,3 млн грн або 82,54%;
- «Цінні папери, які обліковуються за амортизованою собівартістю» - зросли на 18972,9 млн грн або на 106,37%.

Таблиця 2.7 – Аналіз динаміки величини та структурних елементів активів АТ «Ощадбанк» за 2018-2020 роки

Активи	2018 р.	2019 р.			2020 р.		
	Сума, тис. грн	Сума, тис. грн	Відхилення		Сума, тис. грн	Відхилення	
			тис. грн	%		тис.грн	%
1	2	3	4	5	6	7	8
Грошові кошти та їх еквіваленти	10634,5	36723,6	+26089,1	+245,33	10950,1	-25773,5	-70,18
Фінансові активи, що обліковуються за справедливою вартістю	41591,9	38578,4	-3013,5	-7,25	46152,3	+7573,9	+19,63
Кошти в інших банках	10008,5	18269,8	+8261,3	+82,54	1,2	-18268,6	-99,99
Кредити та заборгованість клієнтів	67543,2	65168,3	-2374,9	-3,52	38257	-26911,3	-41,30
Цінні папери, які обліковуються за справедливою вартістю через інший	57161,7	38228,3	-18933,4	-33,12	7925,8	-30302,5	-79,27
Цінні папери, які обліковуються за амортизованою собівартістю	17836,6	36809,5	+18972,9	+106,37	51298,4	+14488,9	+39,36
Інвестиції в асоційовані та дочірні компанії	24,8	24,8	0	0	24,8	0	0
Інвестиційна нерухомість	796,9	809,1	+12,2	+1,53	633,5	-175,6	-21,70
Дебіторська заборгованість щодо поточного податку на прибуток	267,3	270,3	+3	+1,12	275,2	+4,9	+1,81
Відстрочений податковий актив	269,7	155	-114,7	-42,53	199	+44	+28,39
Основні засоби та нематеріальні активи	8953,5	9965,8	+1012,3	+11,31	9725,4	-240,4	-2,41
Інші фінансові активи	1449,3	3575,9	+2126,6	+146,73	2361,8	-1214,1	-33,95
Інші активи	1892,6	2286,8	+394,2	+20,83	2470,5	183,7	8,03
Загальні активи	291010,6	314674,5	+23663,9	+8,13	268759,3	-45915,2	-14,59
Чисті активів	218430,6	250865,6	+32435	+14,85	235722,5	-15143,1	-6,04

Зменшення обсягу активів за 2019-2020 роки було викликане зменшенням активів за такими статтями:

- «Грошові кошти та їх еквіваленти» зменшились на 25773,5 млн грн або 70,18%;

- «Кошти в інших банках» зменшились на 18268,6 млн грн або 99,99%;

- «Кредити та заборгованість клієнтів» зменшились на 26911,3 млн грн або 41,30%;

- «Цінні папери, які обліковуються за справедливою вартістю через інший» зменшились на 30302,5 млн грн або 79,27%.

Позитивний вплив на зміну вартості активів АТ «Ощадбанк» у 2020 році здійснило зростання коштів за такими статтями активів, як: «Фінансові активи, що обліковуються за справедливою вартістю», які зросли на 7573,9 млн грн або на 19,63%; «Цінні папери, які обліковуються за амортизованою собівартістю», що збільшились на 14488,9 млн грн або на 39,36%.

Аналіз динаміки доходів, витрат та прибутку АТ «Ощадбанк» за даними додатку Ж наведено в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8 - Аналіз доходів, витрат та прибутку АТ «Ощадбанк» за 2018-2020 роки

Показники	Рік			Відхилення (+,-)			
	2018	2019	2020	2019 р. від 2018 р.		2020 р. від 2019 р.	
	тис. грн	тис. грн	тис. грн	тис. грн	%	тис. грн	%
1	2	3	4	5	6	7	8
Процентні доходи	19345	19058,2	18462,3	-286,8	-1,48	-595,9	-3,13
Процентні витрати	13894,7	13566,6	10476,3	-328,1	-2,36	-3090,3	-22,78
Чистий процентний дохід	5450,2	5491,6	7986	+41,4	+0,76	+2494,4	+45,42
Комісійні доходи	5307,6	6443,8	8043,8	+1136,2	+21,41	+1600	+24,83
Комісійні витрати	1842,1	2240,3	3080,5	+398,2	+21,62	+840,2	+37,50
Чистий комісійний дохід	3465,5	4203,5	4963,3	+738	+21,30	+759,8	+18,08
Торговий результат	-1720,7	-19454,2	3727,9	-192821,3	-11205,9	+198269,9	+101,92
Інші операційні доходи	380,1	493,4	392,3	+113,3	+29,81	-101,1	-20,49
Інші доходи	88	80,6	62,3	-7,4	-8,41	-18,3	-22,70
Всього доходів	7663,2	10074,6	17131,8	+2411,4	+31,47	+7057,2	+70,05
Відрахування до резервів	-3605,8	-123,9	-1623,1	+3481,9	+96,56	-1499,2	-1210,01

Кінець таблиці 2.8

1	2	3	4	5	6	7	8
Адміністративні та інші операційні витрати	11236,2	9944,4	12776,3	-1291,8	-11,50	+2831,9	+28,48
Всього витрат	7630,4	9820,4	14399,4	+2190	+28,70	+4579	+46,63
Прибуток/збиток до оподаткування	32,8	254,2	2732,4	+221,4	+675,0	+2478,2	+974,90
Витрати на податок на прибуток	-129,5	-1	-43,9	-128,5	-99,23	+42,9	+4290,00
Прибуток/збиток після оподаткування	162,2	255,2	2776,3	+93	+57,34	+2521,1	+987,89

З даних таблиці 2.8 видно, що діяльність АТ «Ощадбанк» у 2018-2020 роках була прибутковою. Так, прибуток після оподаткування у 2018 році склав 162,2 млн грн; у 2019 році він зріс на 93,0 млн грн (57,34%) до рівня 255,2 млн грн, а у 2020 році він зріс на 2521,1 млн грн (987,89%) і склав 2776,3 млн грн. При цьому, дані таблиці 2.8 свідчать про щорічне зростання чистого процентного доходу банку (у 2019 році його зростання становило 41,4 млн грн (0,76%), а у 2020 році він зріс на 2494,4 млн грн (45,42%). Процентні доходи є основою формування власних коштів банку, тому їх постійне зростання справляє позитивний внесок у розвиток банку та перспективи розширення його діяльності. При цьому, відмітимо, що у 2017-2018 роках прибуток банку зменшився на 396285 тис. грн або на 70,95%.

3 Оцінка стану управління недепозитними джерелами формування ресурсної бази АТ «Ощадбанк» та визначення підходів до розробки стратегії управління ресурсним потенціалом банку

В умовах становлення фінансового ринку в Україні, реструктуризації банківської системи, комерційні банки повинні здійснювати зважену реалістичну стратегію подальшого розвитку, адаптованого до вимог ринку. Вибір оптимального шляху формування ресурсної бази, який враховуватиме адекватну економічну ситуацію і сприятиме надійному розв'язанню дилеми «прибутковість-ліквідність», є одним з основних завдань комерційного банку.

Процес управління недепозитними ресурсами має певні особливості, відповідно до яких менеджери банку формують стратегію управління ресурсами:

- гнучкість управління: у кожний момент часу можна чітко визначити, скільки і на який період необхідно банку запозичити коштів.;
- висока чутливість до змін ринкової процентної ставки;
- короткостроковий характер операцій запозичення.;
- неможливість застосування цінових методів управління, оскільки ставку за позикою встановлює кредитор [54, с.83].

Загалом, розглядаючи питання сутності управління банківськими зобов'язаннями, варто зазначити, що «управління банківськими зобов'язаннями є діяльністю з формування та оптимізації структури пасивів банків за рахунок залучення грошових коштів фізичних і юридичних осіб, у т.ч. й інших банків, спрямована на підтримку ліквідності як окремих банків, так і банківської системи загалом» [57, с. 54].

Основною метою банківського управління у сфері формування та погашення зобов'язань банку є отримання із зовнішніх джерел достатнього обсягу коштів з найменшими витратами для фінансування тих активних операцій, які має намір здійснити банк.

У процесі формування ресурсної бази менеджмент банківської установи повинен враховувати такі два параметри управління: вартість залучених і запозичених коштів та їх обсяг. «Традиційним джерелом формування ресурсів банку є вкладення клієнтів (депозитні зобов'язання, що виникають перед фізичними та юридичними особами), однак із розширенням банківської діяльності виникає потреба у пошуку нових джерел зростання ресурсної бази банків. Якщо наявних залучених коштів недостатньо для проведення всіх активних операцій, що їх має намір здійснити банк, то можна або відмовитися від операції, або запозичити ресурси на ринку» [43, с. 57].

Щоб оцінити стан управління залученими та позиковими коштами комерційних банків, доцільно здійснювати розрахунок системно об'єднаних показників, алгоритм розрахунку яких представлено в таблиці 3.1.

Так, використовуючи дані фінансової звітності АТ «Ощадбанк» за 2018-2020 роки, здійснимо розрахунок запропонованих показників для оцінки стану управління залученими та позиковими коштами цього банку (таблиця 3.2).

Отже, дані таблиці 3.2 дають змогу зробити висновок, що за 2018-2019 роки АТ «Ощадбанк» не мав у складі недепозитних джерел формування своєї ресурсної бази кредитів від НБУ. У 2020 році НБУ надав банку кредитів на суму 5499,3 млн грн, що вплинуло на рівень коефіцієнта рефінансування НБУ, який становив 25,1%. простежується занадто високий рівень залежності вітчизняних банків від їх засновників, яка до того ж посилювалася з кожним роком.

Коефіцієнт відношення отриманих міжбанківських позик та капіталу за аналізований період мав тенденцію до зменшення, при чому його рівень свідчить про значні кредитні вкладення в банк іншими банківськими установами, які порівняно із власними коштами банку займають значні частки в банківських ресурсах (у 2018 р. коефіцієнт дорівнював 34,4%, у 2019 р. він знизився на 12,7% до 21,7%, а у 2020 році значення цього показника зменшилось ще на 1,1% і досягло рівня 20,6%). Отже на кожну гривню

власного капіталу припадає 20 копійок міжбанківських кредитів одержаних банком.

Таблиця 3.1 – Показники оцінити стан управління залученими та позиковими коштами комерційних банків та алгоритм їх розрахунку

Показник	Алгоритм розрахунку
Коефіцієнт відношення отриманих міжбанківських позик та капіталу	(Отримані міжбанківські кредити банком / Капітал банку) x 100
Коефіцієнт рефінансування НБУ	(Отримані кредити від НБУ / Капітал банку) x 100
Коефіцієнт зовнішнього фінансування	[(Отримані кредити від НБУ + Отримані міжбанківські кредити банком) / Капітал банку] x 100
Коефіцієнт відношення міжбанківських кредитів до статутного капіталу	(Отримані міжбанківські кредити банком / Статутний капітал банку) x 100
Коефіцієнт співвідношення отриманих міжбанківських кредитів та вкладеним у нього депозитів	(Отримані міжбанківські кредити банком / Депозитні вкладення клієнтів банку) x 100
Коефіцієнт співвідношення отриманих банком кредитів та вкладеним у нього депозитів	[(Отримані кредити від НБУ + Отримані міжбанківські кредити банком) / Депозитні вкладення клієнтів банку] x 100
Коефіцієнт відношення зобов'язань та кредитних вкладень банку	(Зобов'язання банку / надані банком кредити) x 100
Ефективність використання отриманих банком кредитів	[Прибуток банку / (Отримані кредити від НБУ + Отримані міжбанківські кредити банком)] x 100

Складено автором

Так як у 2018-2019 роках АТ «Ощадбанк» немало надходжень коштів від НБУ, то значення коефіцієнта зовнішнього фінансування в ці роки дорівнює значенням коефіцієнта відношення отриманих міжбанківських позик та капіталу. У 2020 році НБУ надавав банку кредити рефінансування, тому коефіцієнт зовнішнього фінансування зріс на 24% до рівня 45,7%, що складає майже половину власних коштів банку.

Таблиця 3.2 – Показники стану управління депозитними та недепозитними джерелами формування ресурсної бази АТ «Ощадбанк» за 2018-2020 рр.

Показник	2018	2019	Зміна до попереднього року	2020	Зміна до попереднього року
Коефіцієнт відношення отриманих міжбанківських позик та капіталу	34,4	21,7	-12,7	20,6	-1,1
Коефіцієнт рефінансування НБУ	0	0	0	25,1	+25,1
Коефіцієнт зовнішнього фінансування	34,4	21,7	-12,8	45,7	+24,0
Коефіцієнт відношення міжбанківських кредитів до статутного капіталу	12,9	8,6	-4,3	9,1	+0,6
Коефіцієнт співвідношення отриманих міжбанківських кредитів та вкладеним у нього депозитів	4,2	2,1	-2,1	2,4	+0,3
Коефіцієнт співвідношення отриманих банком кредитів та вкладеним у нього депозитів	4,2	2,1	-2,1	5,4	+5,4
Коефіцієнт відношення зобов'язань та кредитних вкладень банку	300,0	354,9	+54,9	558,8	+203,9
Ефективність використання отриманих банком кредитів	2,5	6,0	+3,5	27,7	+21,7

Розраховано автором за даними додатків Г, Д, Е, Ж..

Коефіцієнт відношення міжбанківських кредитів до статутного капіталу відображає те, скільки запозичених коштів припадає на вкладені акціонерами кошти. Так, у 2018 р. на кожен гривню акціонерного капіталу припадало майже 13 коп. міжбанківських кредитів одержаних банком в цей рік; у 2019 році це співвідношення скоротилось до 9 коп. міжбанківських кредитів на 1 грн статутного капіталу; 2020 р. відзначається таким самим співвідношенням.

Коефіцієнт співвідношення отриманих банком кредитів та вкладеним у нього депозитів характеризує перевагу, яку надає банк щодо залучених чи запозичених джерел формування своєї ресурсної бази. Так, у 2018-2020 роках АТ «Ощадбанк» наростив свою депозитну ресурсну базу, що відобразилось на зменшенні коефіцієнта співвідношення отриманих банком кредитів та вкладеним у нього депозитів з 4,2% до 2,4%.

Щодо ефективності використання отриманих банком кредитів, то позитивним є те, що цей показник з року в рік зростає (у 2019 році порівняно із 2018 роком він зріс на 3,5%, а у 2020 році порівняно із 2019 роком зростання склало 21,7%), що демонструє результат загального управління запозиченими ресурсами банку.

Варто відмітити, що при формуванні ресурсної бази банку варто уникати високої частки міжбанківських кредитів у загальному обсягу мобілізованих коштів, так як міжбанківські кредити є найдорожчими інструментами поповнення ресурсної бази банку. У сучасних умовах для успішного функціонування банкам необхідно особливу увагу приділити проблемі збільшення ресурсів, оскільки їх обсяги і структура значною мірою визначають не тільки обсяги і характер його діяльності, але й можливість банку успішно адаптуватися до змін економічної кон'юнктури. Без достатньо розвинутої ресурсної бази банк не в змозі нормально функціонувати і розвиватися на традиційних ринках і завойовувати нові [6, с.127-128].

Банківські установи можуть використати міжбанківський кредит на такі основні цілі:

- оперативна підтримка поточної ліквідності на необхідному рівні;

– поповнення коррахунку в НБУ з метою дотримання нормативів обов'язкового резервування;

– для короткострокового кредитування клієнтів.

Отже, банківські ресурси, що є у розпорядженні комерційного банку є головною складовою ресурсного потенціалу банківської установи. Основними завданнями забезпечення функціональної достатності ресурсного потенціалу банку є:

- « - формування власних ресурсів в обсягах, що забезпечують розвиток банку;
- забезпечення ефективного використання накопиченої частини капіталу банку;
- постійне узгодження обсягів, часових і вартісних характеристик пасивних операцій з поточними і прогнозованими активними операціями за допомогою контролю динаміки руху депозитних коштів, що найбільшою мірою сприяють забезпеченню відповідної ліквідності балансу;
- підтримання резерву вільних грошей на мінімальному рівні;
- використання джерел, що дають змогу мінімізувати витрати на залучення коштів;
- оптимізація процентних ставок за депозитами і ощадними вкладками залежно від строків та інших характеристик;
- забезпечення раціонального співвідношення між джерелами банківських ресурсів та підтримка оптимальної структури джерел коштів;
- оцінка індикаторів ринкової позиції банківської установи відносно достатності ресурсного потенціалу;
- аналіз та прогнозування показників функціональної достатності ресурсного потенціалу банківської установи» [41 , с. 16-17].

Звичайно, успішне вирішення цих завдань забезпечується тим, що комерційні банки будуть приділяти значну увагу розробці й реалізації стратегії управління їх ресурсним потенціалом.

Тому, діагностика забезпечення діяльності комерційних банків, необхідним обсягом ресурсів передбачає здійснення низки кроків, серед яких важливого значення має саме крок розробки стратегії управління ресурсним потенціалом. Ця стратегія передбачає визначення напрямів діяльності комерційного банку, що спрямовані на формування оптимального обсягу і структури ресурсного потенціалу банку. Її впровадження забезпечує:

- формування цілей банку разом із визначенням пріоритетних напрямів розвитку;
- правильний вибір стратегії розвитку;
- чіткий вибір альтернатив розвитку;
- пошук можливостей, що надаються зовнішнім середовищем та внутрішнім потенціалом;
- ефективне використання наявних та залучених потенційних ресурсів;
- управління зовнішніми відносинами [23, с. 30].

Звертає на себе увагу модель впровадження стратегічного управління ресурсним потенціалом банку, яка складається зі взаємопов'язаних між собою блоків і передбачає здійснення стратегічного контролю та моніторинг реалізації стратегії до змін ринкового середовища (рисунок 3.1).

Як інструмент реалізації стратегії управління ресурсним потенціалом банку є застосування й використання системи показників для формування збалансованої системи ресурсного потенціалу банку.

Слід зауважити, що при побудові стратегії управління банківськими ресурсами необхідно враховувати, що на одні ресурси банк може впливати, а на інші такої змоги у банку немає.

Йдеться про те, що банк не може вплинути або впливає обмежено на депозити до запитання й ощадні вклади тоді як обсяг строкових депозитів та облігацій впливає значною мірою.

Зазначимо, що цілі, орієнтовані на збільшення обсягу банківських ресурсів, полягають у кількісному узгодженні джерел їх фінансування та використання.

Рисунок 3.1 - Модель впровадження стратегічного управління ресурсним потенціалом банків

Джерело [9, с. 21]

Визначення необхідного обсягу ресурсного потенціалу банківська установа повинна проаналізувати активи свого балансу та виявити потребу у коштах. Далі, банк ставить перед собою цілі, які орієнтовані на фінансовий ринок. Більшою мірою залучення та запозичення ресурсів банком залежить від його іміджу, репутації та престижу. Досягнення цих цілей для банку означає сприяння одержанню додаткових банківських ресурсів, а також зменшенню витрат на їх залучення.

Для реалізації цілей мобілізації ресурсів банки пропонують своїм клієнтам певні послуги щодо залученню коштів. Це не що інше, як засоби для

досягнення цілей, які називаються інструментарієм (різні види ресурсів, які банк залучає на фінансовому ринку). «Особливість інструментарію ресурсної бази полягає в тому, що він не завжди може бути впровадженим відповідно до бажань банку, бо прийняття рішень про величину і час залучення ресурсів знаходиться у певних межах. Тому необхідно визначити рамкові умови, які обмежують дії щодо створення ресурсного потенціалу» [23, с.31].

Фактори, що впливають на використання банківських ресурсів і у такий спосіб визначають обсяг і структуру мобілізованих коштів, варто розділити на такі групи:

- неконтрольовані фактори. Їхнього впливу банк не може попередити чи змінити і враховує їх як задані величини. Серед таких позасистемних факторів доцільно виділити макроекономічні стан фінансового ринку, нормативи регулюючих органів. Основними макроекономічними факторами є загальноекономічна ситуація в країні, грошово-кредитна політика НБУ та податкова політика держави;

- частково контрольовані фактори, вплив яких на мобілізацію ресурсів банк може частково змінити, належить поведінка клієнтів, конкурентів і власників;

- внутрішньосистемні фактори, до яких належать фактори, вплив яких банк може змінити так, щоб узгодити обсяг мобілізованих банківських ресурсів згідно з визначеними цілями.

Формування необхідних коштів для подальшого їх розміщення шляхом найбільшої ефективності реалізації цілей є завданнями політики банку з мобілізації ресурсів. Це потребує порівняння ресурсів через вибір найкращих елементів шляхом їх якісної оцінки. Цілі мобілізації банківських ресурсів дають змогу визначити такі критерії прийняття рішень:

- «- ступінь врахування у банківських нормативах. Банківські ресурси мають по-різному враховуватися у нормативах ліквідності, оскільки може виникнути додаткова потреба у своєчасності виконання зобов'язань. Тому корисним є зарубіжний досвід, де банківські ресурси враховуються у

нормативних документах про ліквідність із різними коефіцієнтами. При цьому якщо ресурси у нормативах про ліквідність ураховуються з коефіцієнтом понад 70% у пасивних компонентах ліквідності, то якість цих елементів висока, а інструменти з менш ніж 70% коефіцієнтом мають низьку якість;

- витрати на мінімальні резерви. Банки ставлять перед собою мету мінімізувати обов'язкові резерви. Це можна здійснювати за рахунок зміни структури зобов'язань, тобто вибирати такі елементи, за якими обов'язкові резерви є мінімальними;

- результат прибутковості. Під цим критерієм слід розуміти мінімізацію витрат під час мобілізації залучених і запозичених ресурсів. При цьому розрізняють дорогі (наприклад, строкові вкладення) і дешеві (вклади до запитання) ресурси. Відповідно якість ощадних вкладів за критерієм прибутковості нижча, а ніж вкладів до запитання;

- критерій стабільності. Стабільність вказує на ліквідність певного виду залучених і запозичених ресурсів щодо негативних коливань складу ресурсної бази. Стабільність має найважливіше значення, оскільки строковість ресурсів ураховується при їх розміщенні. Наприклад, ощадні сертифікати мають високу стабільність і високий ступінь урахування у банківських нормативах, що є причиною високих витрат. Депозити до запитання, навпаки, мають низьку стабільність і низький ступінь урахування у банківських нормативах, їхні низькі відсоткові витрати сприятливо впливають на рівень прибутковості;

- критерій зміни відсоткових ставок. Цей критерій вказує на чутливість окремих складових ресурсної бази при зміні відсоткових ставок. Так, при нарахуванні відсотків за ощадними сертифікатами не враховуються ринкові зміни, тому даний вид ресурсів не чутливий до зміни відсоткових ставок. Встановлення відсотків за строковими вкладами постійно перебуває під впливом кон'юнктури ринку, тому відсоткові ставки цього ресурсу можуть постійно змінюватися. Отже, короткострокові ресурси вказують на високу змінність відсоткових ставок;

- критерій впливу банку на мобілізацію ресурсів. Він визначає межі впливовості банку на окремі ресурси. Так, вплив банку на ощадні сертифікати дуже високий, оскільки обсяг і строки останніх визначаються ним самостійно. Ступінь впливу банку на вклади до запитання незначний, бо їх обсяг визначається поведінкою платіжного обороту [23, с.31].

Тому моделювання кожним банком шляхів та джерел ресурсного забезпечення його діяльності є вкрай важливим. При розробці моделі ресурсного забезпечення діяльності банку, важливим є застосування відповідної концептуальної основи, головним принципом якої є оптимізація структури пасивів, в т.ч. зобов'язань, так як вони є першоджерелом ресурсів. Цього можна досягнути, узгодивши структуру зобов'язань та активів банку. Функції управління пасивами й активами безпосередньо пов'язано між собою. Однак, ці функції по-різному впливають на прибутковість комерційного банку. Якщо управління пасивами спрямоване на залучення та запозичення найдешевших ресурсів банку і цим сприяє зниженню витрат на здійснення банківських операцій (тобто сприяє підвищенню прибутковості), то управління активами передбачає вибір варіантів такого розміщення ресурсів, яке б забезпечувало найвищий дохід.

Тобто певні види зобов'язань (пасиви) за розмірами та строками залучення і запозичення повинні відповідати певним елементам активів. Вирішення даного питання дуже важливо, так як від цього залежить фінансова стійкість банку. Зокрема, якщо береться міжбанківський кредит, що є одним із найдорожчих ресурсів для банку. Якщо ж міжбанківські кредити використовуються для поповнення ресурсів за рахунок кореспондентських рахунків, аби виконати зобов'язання перед клієнтами, то подібне їх застосування не може вважатися виправданим, бо в такому разі збільшуються витрати банку, що негативно вплине на його фінансовий стан. Коли короткострокові засоби клієнтів надходять на кореспондентський рахунок, доцільно кредитувати ті кредитно-інвестиційні програми, які можуть забезпечити повернення коштів у оптимальні строки.

Деякі вітчизняні банки збільшували свій прибуток як раз шляхом надання короткострокових і низькоризикових міжбанківських кредитів. Однак цей спосіб підвищення дохідності можна вважати обґрунтованим лише за умови стабільної тенденції до зростання залишків коштів на розрахунках та інших рахунках клієнтів банку.

Іншим напрямом оптимізації структури пасивів балансу комерційного банку є пошук можливих варіантів модифікацій банківських продуктів і послуг не лише для задоволення потреб існуючих клієнтів, а й для освоєння нових сегментів фінансового ринку.

Практичне значення має спрямованість менеджменту на підтримання структури зобов'язань, за якої забезпечується таке співвідношення залученого й запозиченого капіталів, яке дає змогу збільшувати прибуток банку і підвищувати його фінансову стійкість. Мобілізація на грошово-кредитному ринку залучених і запозичених ресурсів у контексті фінансових результатів діяльності банку вигідна й раціональна лише тоді, коли ціна цих коштів у вигляді відсоткової ставки менша від поточної норми прибутку. Ігнорування цього важливого правила зумовлює збільшення витрат на покращання боргів за рахунок власного капіталу, погіршує фінансові результати діяльності банку, що врешті може призвести до банкрутства. Також треба звернути увагу на таку обставину, що управління активами обмежено вимогами щодо ліквідності і кредитного ринку, а з іншого боку — ціновою конкуренцією з боку інших банків, що обмежує свободу у виборі ціни кредиту. У свою чергу, управління зобов'язаннями ускладнено обмеженим вибором і розміром боргових інструментів (позики і т. п.), які банк може успішно розмістити серед своїх вкладників та інших кредиторів у будь-який час, тобто обмежена доступність коштів, необхідних для видачі кредиту. Таке ускладнення зумовлено і ціновою конкуренцією з боку інших банків та небанківських фінансово-кредитних інструментів, які теж зацікавлені у наявних коштах. Важливим завданням будь-якого банку є підтримання постійного балансу між потребами в ресурсах і можливостями їх придбання на умовах, що

забезпечують фінансову стійкість і задоволення інтересів партнерів та клієнтів. При цьому необхідним принципом є дотримання банком вимоги достатності ресурсів: обсяг мобілізованих на грошово-кредитному ринку засобів повинен бути не меншим, але й не більшим, ніж це потрібно для розміщення коштів у найприбутковіших операціях. Тому для кожного банку актуальною є розробка програми регулювання і розміщення ресурсів, визначення сфери найдохідніших вкладень коштів у кредитні та інвестиційні проекти на певний період, аналіз виконання програм. У зв'язку з цим, першочергового значення набуває вирішення ще однієї банківської проблеми — проблеми достатності капіталу. Тож можна запропонувати схему побудови моделі ресурсного забезпечення комерційного банку, що містить три блоки, які відповідають найважливішим елементам, операціям та умовам оптимального співвідношення між джерелами формування банківських ресурсів.

Блоками, які необхідно вводити у модель ресурсного забезпечення діяльності комерційного банку є: ресурсне регулювання, ресурсне формування, оптимізація зобов'язань (рисунок 3.2).

Ресурсне регулювання стосується внутрішніх і зовнішніх факторів, які здійснюють найістотніший вплив на формування системи ресурсного забезпечення комерційного банку. Ресурсне формування відображає шляхи формування обсягу ресурсної бази, достатньої для забезпечення ефективної банківської діяльності. Цей блок моделі складається з таких елементів:

- управління власним капіталом;
- створення і зміцнення бази залучення та запозичення ресурсів;
- удосконалення механізму мобілізації ресурсів клієнтів шляхом освоєння нових видів операцій, банківських технологій і ринків для зростання ресурсної бази;
- забезпечення прибутковості кредитно-інвестиційних операцій.

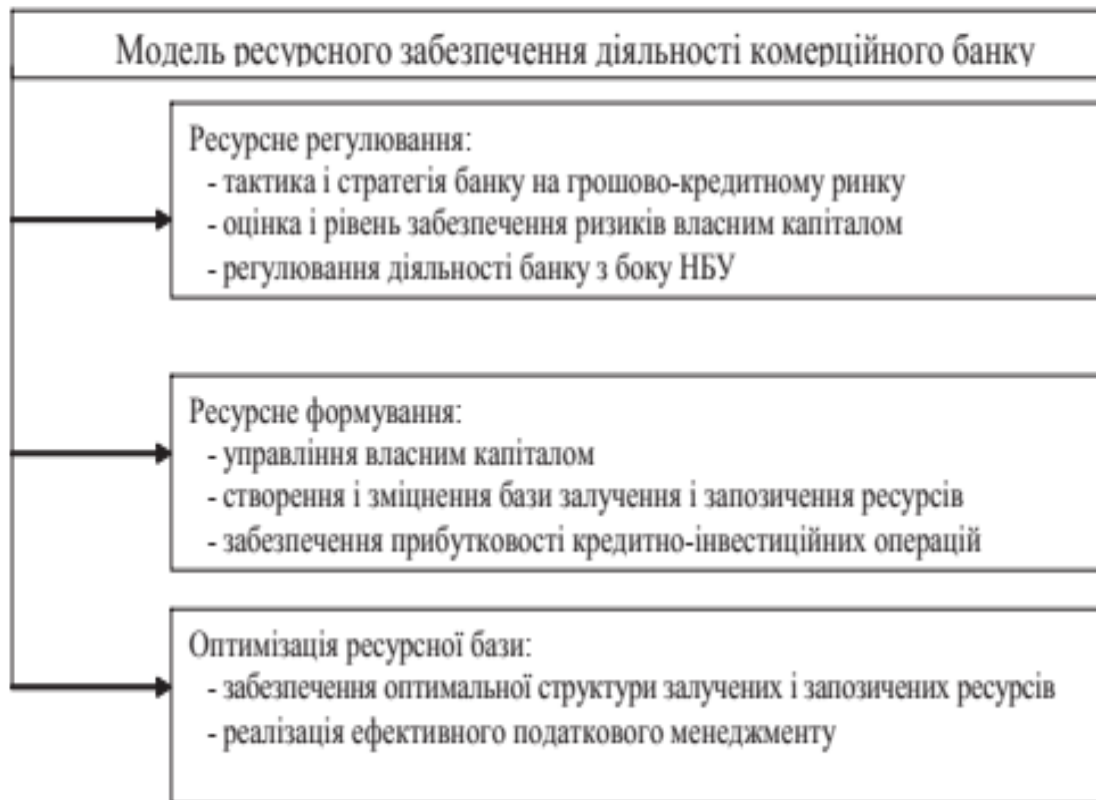

Рисунок 3.2 - Схема побудови моделі оптимізації структури зобов'язань банку
Джерело [15, с.14]

Третій блок — оптимізація ресурсної бази. Заходи, що входять до його складу, спрямовані на оптимізацію співвідношення між залученими і запозиченими ресурсами та їх раціональне розміщення. Запропоновані підходи до розробки моделі ресурсного забезпечення мають цільову спрямованість: комплексне охоплення всіх елементів, які формують або можуть впливати на побудову й використання ресурсів комерційного банку.

Практична цінність запропонованої моделі полягає у можливості розробки на її базі конкретних схем (варіантів) діяльності комерційного банку у відповідних макроекономічних та мікроекономічних умовах. Механізм дії моделі полягає в наступному: кожену нову схему (варіант), яка застосовується з метою поповнення й оптимізації зобов'язань, необхідно перевірити й проаналізувати на базі запропонованої моделі. Зміст тієї чи іншої нової схеми (варіанта) повинен вкладатися в рамках всіх трьох блоків моделі та відповідати окремим її складовим. Наголосимо, що застосування вищенаведених підходів

та моделей ресурсного забезпечення діяльності банку особливо актуально для вітчизняної банківської системи в після кризовий період, коли спостерігається припинення довгострокового кредитування (інвестиційного, споживчого, іпотечного тощо) за відсутністю довгострокових джерел банківських ресурсів і дієвих інструментів довгострокового рефінансування цих операцій. Однак слід виділити й той факт, що «стратегічне управління ресурсним потенціалом банківської установи у сучасних умовах пов'язано з низкою перешкод:

- конкуренцією поточного та стратегічного підходів до формування з акцентом уваги переважно на реалізацію заходів поточного менеджменту, тобто об'єктом управління виступає внутрішньобанківський ресурсний потенціал;

- відсутністю надійної стратегічної інформації для ефективного формування ресурсного потенціалу банків;

- недостатньо високим рівнем підготовки банківського персоналу для результативного стратегічного формування ресурсного потенціалу;

- відсутністю дієвих фінансових механізмів формування ресурсного потенціалу банку в умовах мінливості умов ринкового середовища» [23, с.33].

Основною причиною застосування положень стратегічного підходу до управління ресурсним потенціалом банків є рівень невизначеності умов ринкового середовища та потреба у швидкій адаптації до цих змін з метою підвищення конкурентоспроможності, банківської системи на міжнародному рівні.

Отже, «формування ресурсного потенціалу банку передбачає виявлення організаційно-інформаційних зв'язків банків з ринковим середовищем, що дозволяє підвищити маневреність та збільшити кількість доступних варіантів забезпечення достатнього обсягу різних видів банківських ресурсів. Мінливість та нестабільність умов зовнішнього та внутрішнього середовища вимагають від банків гнучкості та швидкої адаптації їх стратегій до потенційних загроз

зовнішнього середовища, при цьому пріоритетна роль відводиться стратегіям формування ресурсного потенціалу банків» [9, с. 21].

Управління банківськими ресурсами з метою підвищення ефективності банківського бізнесу та посилення його конкурентних позицій на міжнародному рівні обумовлює необхідність впровадження в діяльність вітчизняних банківських установ системи діагностики щодо процесу формування банківських ресурсів. Її важливим елементом є побудова стратегії управління ресурсним потенціалом банківської установи.

Висновки

За теоретичними та методичними положеннями дипломної роботи можна зробити такі висновки.

Початок формування ресурсної бази будь-якого банку здійснюється через власні кошти самого банку, тобто через формування власних банківських ресурсів (власного капіталу банку). Наступним елементом ресурсної бази банків, що виділяється залежно від джерел її формування є залучені кошти банку. Основним джерелом залучених банківських ресурсів є депозити, що становлять значну частину всієї ресурсної бази банку.

Для забезпечення зростання ресурсної бази банківських установ, підтримки їх стабільності, надійності та підвищення фінансової стійкості важливим є врахування взаємозв'язку між депозитними, кредитними й іншими банківськими операціями. З цією метою банкам необхідно в їх депозитних програмах передбачувати не тільки вигідні умови залучення депозитних ресурсів для банку, але й забезпечувати захист інтересів вкладників, що досягається поліпшенням рівня поінформованості вкладників про депозитні програми та відповідні банківські продукти, що надаються банками.

Відмінностями недепозитних джерел банківських ресурсів від депозитних є:

- недепозитні джерела формування ресурсної бази банків не є персоналізованими, тобто не мають персонального характеру, що пояснюється тим, що ці джерела не отримуються від конкретного клієнта банківської установи, а придбаваються фінансовому ринку на конкурентній основі;

- залучення недепозитних коштів ініціюється самим банком, а не клієнтами банку, як це проявляється при здійсненні депозитних залучень.

Сьогодні найбільш поширеними недепозитними джерелами формування ресурсної бази вітчизняних банківських установ є:

- рефінансування комерційних банків Національним банком України;

- міжбанківське кредитування;
- операції РЕПО;
- позабалансове фінансування діяльності банків (сек'юритизація активів, випуск кредитних гарантій).

Рефінансування, що у перекладі з англійської мови (refinancing) означає погашення запозичених коштів за допомогою отримання нового кредиту, – це операції з надання банкам кредитів у порядку, який встановлюється Національним банком України, основною метою здійснення цих операцій є регулювання ліквідності банків. Рефінансування може здійснюватись шляхом проведення двох видів тендерів – кількісного та процентного.

Недепозитним джерелом поповнення ресурсної бази банківських установ є міжбанківський кредит, який являє собою кредит, наданий на міжбанківському ринку одним банком іншому. Щоб банківські установи могли здійснювати міжбанківське кредитування у них мають бути вільні кредитні кошти.

Учасниками міжбанківського кредитування як з боку попиту, так і з боку пропозиції є комерційні банки. Міжбанківський кредит за складом поділяється на взаємні кредити між комерційними банками та кредитування Національним банком України комерційних банків. Таким чином, ринок міжбанківських кредитів є механізмом руху коштів та відіграє провідну роль у формуванні грошової маси, яка перебуває в обігу в країні, а також у формуванні її конкретної структури.

Основними різновидами міжбанківського кредиту є:

- овердрафт («overdraft») за кореспондентськими рахунками: на відповідному рахунку обліковуються суми дебетових (кредитових) залишків на кореспондентських рахунках банків на кінець операційного дня;

- овернайт («overnight») - надання (отримання) іншим банком; надаються на термін не більше одного операційного дня, використовується для завершення розрахунків поточного дня;

– операції репо («геро») – операції, що здійснюються між Національним банком України та банками з державними облігаціями України та банківськими металами. Ці операції можуть здійснюватися лише з тими державними облігаціями, строк погашення яких не припадає на строк проведення операції.

Сьогодні в діяльності банківських установ особливого значення набуває позабалансове фінансування, яке здійснюється із використанням таких джерел, як:

- сек'юритизація активів;
- продаж позик;
- випуск кредитних гарантій.

Хоча недепозитні джерела формування ресурсної бази банків України і займають порівняно малу частку у загальній величині ресурсів, однак їх роль є вельми важливою у забезпеченні як нормального функціонування банківських установ, так і отриманні ними додаткових доходів. Так, дані таблиці 2.1 свідчать про те, що недепозитні джерела мали тенденцію до зменшення у 2016-2019 рр. Так, їх величина зменшилась за зазначений період з 131,7 млрд грн до 38,5 млрд грн. У 2020 р. ці недепозитні джерела зросли до 92,8 млрд грн. загалом за 2016-2020 рр. недепозитні джерела формування ресурсної бази вітчизняних банків зменшились на 38,9 млрд грн, тобто на 29,54%. Серед недепозитних джерел найбільшу частку займають міжбанківські кредити. Так, у 2016 р. міжбанківські кредити займали 67,73% у недепозитних зобов'язаннях банків, у 2017 р. їх частка становила 68,34%, у 2018 р. – 67,97%, у 2019 р. – 78,70% і у 2020 р. – 32,87%. Отже, у 2020 р. спостерігається значне зменшення частки цього не депозитного джерела.

Акціонерне товариство «Державний ощадний банк України» (АТ «Ощадбанк» - це універсальний банк, який зосереджує зусилля на створенні сприятливих та вигідних умов обслуговування своїх клієнтів, збільшенні переліку банківських продуктів та послуг, розширенні присутності на ринках.

В умовах становлення фінансового ринку в Україні, реструктуризації банківської системи, комерційні банки повинні здійснювати зважену

реалістичну стратегію подальшого розвитку, адаптованого до вимог ринку. Вибір оптимального шляху формування ресурсної бази, який враховуватиме адекватну економічну ситуацію і сприятиме надійному розв'язанню дилеми «прибутковість-ліквідність», є одним з основних завдань комерційного банку.

Використавши дані фінансової звітності АТ «Ощадбанк» за 2018-2020 роки, здійснено розрахунок запропонованих показників для оцінки стану управління залученими та позиковими коштами цього банку.

Отже, за 2018-2019 роки АТ «Ощадбанк» не мав у складі недепозитних джерел формування своєї ресурсної бази кредитів від НБУ. У 2020 році НБУ надав банку кредитів на суму 5499,3 млн грн, що вплинуло на рівень коефіцієнта рефінансування НБУ, який становив 25,1%. простежується занадто високий рівень залежності вітчизняних банків від їх засновників, яка до того ж посилювалася з кожним роком.

Варто відмітити, що при формуванні ресурсної бази банку варто уникати високої частки міжбанківських кредитів у загальному обсягу мобілізованих коштів, так як міжбанківські кредити є найдорожчими інструментами поповнення ресурсної бази банку.

Успішне вирішення цих завдань забезпечується тим, що комерційні банки будуть приділяти значну увагу розробці й реалізації стратегії управління їх ресурсним потенціалом.

Тому, діагностика забезпечення діяльності комерційних банків, необхідним обсягом ресурсів передбачає здійснення низки кроків, серед яких важливого значення має саме крок розробки стратегії управління ресурсним потенціалом.

Моделювання кожним банком шляхів та джерел ресурсного забезпечення його діяльності є вкрай важливим. При розробці моделі ресурсного забезпечення діяльності банку, важливим є застосування відповідної концептуальної основи, головним принципом якої є оптимізація структури пасивів, в т.ч. зобов'язань, так як вони є першоджерелом ресурсів.

Отже, формування ресурсного потенціалу банку передбачає виявлення організаційно-інформаційних зв'язків банків з ринковим середовищем, що дозволяє підвищити маневреність та збільшити кількість доступних варіантів забезпечення достатнього обсягу різних видів банківських ресурсів. Мінливість та нестабільність умов зовнішнього та внутрішнього середовища вимагають від банків гнучкості та швидкої адаптації їх стратегій до потенційних загроз зовнішнього середовища, при цьому пріоритетна роль відводиться стратегіям формування ресурсного потенціалу банків.

Список використаних джерел

1. Алексеєнко М. Д. Структура капіталу комерційного банку / М. Д. Алексеєнко // *Фінанси України*. – 2001. – № 4. – С. 123–131.
2. Андрейків Т. Я., Сенищ П. М., Сивуляк М. М. Суть та значення фінансових ресурсів банку в забезпеченні його стабільності. *Підприємництво і торгівля*. 2016. Вип. 20. С. 64-70.
3. Балансові звіти банків за 2016-2020 рр. – URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#4> (дата звернення 15.11.2021)
4. Банківська енциклопедія / С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – К. : Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, 2011. – 504 с.
5. Банківська система : навч. посібник / Л.І. Катан, Н.І.Демчук, В.Г. Бабенко-Левада, Т.О. Журавльова; за ред. І.М. Мазур. – Дніпро: Пороги, 2017. 444 с.
6. Банківські операції: навч. посібник /Рябініна Л.М., Няньчук Н.Ю., Ухлічева Л.І. / за ред. Рябініної Л.М. – Одеса: ОДЕУ, 2011. 536 с.
7. Банківські операції: підручник / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін.; За заг. ред. А.М. Мороза. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: КНЕУ, 2008. — 608 с.
8. Банковское дело: учебн. пособие для студ. / н. ред. н. .. В. И. Колесникова, Л. П. Кроливецкой. – М.: Финансы и статистика, 1996. 480 с.
9. Барилюк І. Стратегічний підхід до формування структури ресурсного потенціалу банку. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2012. Вип. 26 Ч. 1. С. 16—24
10. Вдовенко Л.О. Рефінансування як механізм підтримки стабільності банківської системи. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. №2. С.7-17.

11. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. – URL: <https://uk.wikipedia.org> (дата звернення 02.10.2021).
12. Вовчак О. Д. Руцишин Н. М., Андрейків Т. Я. Кредит і банківська справа : підручник. – К. : Знання, 2008. 564 с.
13. Волохата К. О. Сутність і значення ресурсної бази банків. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2011. № 1. С. 147-154.
14. Галапуп Л.О. Сучасні тенденції функціонування ринку міжбанківського кредитування в Україні. *Економічний аналіз*. 2016. Т.24. С.15-21.
15. Галіцейська Ю. Теоретичні аспекти дослідження суті та завдань ресурсної бази банку. *Банківська справа*. 2012. № 5. С. 13-21.
16. Гербст О. Міжнародний досвід здійснення операцій РЕПО. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 5. С.106-120.
17. Довгань Ж.М. Ресурси комерційного банку : формування та управління : автореф. Дис.. н. .. Екон. наук : 08.04.01; Київ. 2006. 19 с.
18. Економічна енциклопедія /відпов. Ред. С.В. Мочерний. Т.1. – К.: Видав. центр «Академія», 2000. 863 с.
19. Економічна енциклопедія : у трьох томах / Б. Д. Гаврилишин (голова ред. Ради) [та інш.]. – К. : Академія, 2000, 2002. Т. 3. 951с.
20. Енциклопедичний словник бізнесмена: менеджмент, маркетинг, інформатика / за ред. М. І. Молдованова. – К. : Техніка, 1993. 856 с.
21. Енциклопедія банківської справи України / ред. Кол. В. С. Стельмах (голова) [та інш.]. – К. : Молодь, Ін Юре, 2001. 680 с
22. Єріс Л.М. Міжбанківські кредити у системі управління грошовими потоками банку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 9. Ч. 4. С.191-195
23. Єфремова Н. Ф., Чічкань О. І. Побудова стратегії управління ресурсним потенціалом банку в системі діагностики його оптимального обсягу та структури. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 18. С.27-33

24. Жмурко Н.В., Милянник З.С. Оцінка ресурсного потенціалу комерційних банків України в умовах фінансової кризи. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 13. Ч. 3. С.114-117
25. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. Фінансово-економічний словник. – Львів: Вид-во Нац. Ун-ту «Львівська політехніка», 2005. 714 с.
26. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. – 4-е вид. перероб. І доп. – К.: Знання, КОО; Л.: Вид-во Львівського банківського інс-ту НБУ. 566 с.
27. Заруба О.Д. Ресурсне забезпечення банку : розробка моделі. *Вісник Національного банку України*. 1998. №9. С.35-37
28. Коваленко М.О. Джерела формування ресурсів банку та особливості цього процесу на різних етапах економічного розвитку. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2014. Вип. 3 (54). С.212-216.
29. Коваль С. Теоретичні аспекти фінансових ресурсів банку. *Світ фінансів*. 2011. №2. С.82-91
30. Кордонєць І.М., Квасницька Р.С. Використання механізму сек'юритизації для забезпечення фінансової стійкості та безпеки банків// *Всеукраїнський наукововиробничий журнал*. – 2010. – С.145-148.
31. Кутідзе Л. С., Гранько О. А. Структура залучення фінансових ресурсів комерційним банком: деформація під впливом світової фінансової кризи. *Економічний простір*. 2009. № 23/2. С. 131-139.
32. Ларіонова К. Л., Яремчук О. В. Управління формуванням обсягу та ціни власного капіталу банку. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 5. Т. 4. С.298-271.
33. Луців Б., Заславська О. Особливості ресурсного забезпечення комерційних банків України. *Вісник ТНЕУ*. 2012. №2. С.89-102.
34. Мехтієв Е.О. Еклектика базових понять та визначень сек'юритизації активів. *Економіка та держава*. 2017. № 6. С. 17–23.

35. Миськів Г.В. Джерела формування кредитних ресурсів банківської системи України. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. Вип. 6. Ч. 5. С.31-34

36. Онищенко Ю.І., Гребенщикова Т.С. Чинники формування власного капіталу банків України. *ЕКОНОМІКА І СУСПІЛЬСТВО*. 2016. Вип. №2. С.525-530

37. Операції комерційних банків /Коцовська Р., Ричаківська В., Табачук Г. та ін.. 3-тє вид. — К.: Алерта, Львів: ЛБУ НБУ, 2003. 500 с.

38. Остапенко А.С., Повод Т.М. Оцінка ресурсної бази банківської системи України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 217. Вип.16. С.768-772

39. Офіційний сайт АТ «Ощадбанк». URL: <https://www.oschadbank.ua/> (дата звернення 08.11.2021).

40. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення 22.11.2021).

41. Панасенко Г.О. Функціональна достатність банківського капіталу в умовах подолання наслідків світової фінансової кризи. *Економіка та держава*. 2012. № 3. С. 16-17.

42. Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи : *положення: офіційний текст : станом на 01.12.20201 р.* – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0615500-15#Text> (дата звернення 01.12.2021 р.)

43. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку. - Київ: КНЕУ, 2004. 468 с.

44. Присяжнюк О. П. Джерела формування та зміцнення ресурсної бази комерційних банків в Україні / Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України : зб. Наук. праць. 2011. № 31. – URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/socgum/pprbsu/201131/11_31_27.pdf (дата звернення 11.11.2021)

45. Про банки і банківську діяльність : закон : офіц.. текст : за станом 05.08.2021р. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення 05.11.2021).

46. Процентні ставки за міжбанківськими кредитами в іноземній валюті. – URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic> (дата звернення 28.11.2021)

47. Процентні ставки за міжбанківськими кредитами в національній валюті. – URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic> (дата звернення 22.11.2021)

48. Результати проведення операцій Національного банку України з регулювання ліквідності банків. – URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic> (дата звернення 28.11.2021)

49. Річний звіт національного банку України за 2020 рік. – URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2020.pdf?v=4 (дата звернення 26.11.2021).

50. Руцишин Н. М. Фінансові ресурси банку та особливості їх формування в сучасних умовах / Збірник наукових праць ДЕТУТ. Серія «Економіка і управління». 2014. № 30. С. 263-279

51. Савлук М. І. Вступ до банківської справи / М. І. Савлук, А. М. Мороз ; відповідальний редактор Савлук М. І. – К. : Лібра, 1998. – 356 с.

52. Словник банківських термінів. Банківська справа : Термінологічний словник / [А. Г. Загородній, О. М. Сліпушко, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко]. – К. : Аконт, 2000. 605 с.

53. Словник іншомовних слів / За ред. нс. нст. АН УРСР О. С. Мельничука. – К.: Голов. Ред. УРЕ АН УРСР, 1974. 775 с.

54. Тарасевич Н.В. Фінансовий менеджмент у банках : навч. посібник. - Одеса: ОДЕУ, ротапринт, 2008 р. 182 с.

55. Тиркало Р. Сек'юритизація активів банку: теоретична сутність і особливості здійснення. *Світ фінансів*. 2012. №1. С.102-109.

56. Толковый словарь рыночной экономики / В.П. Тарасов; под общ. Ред. Ф.А. Крутикова. 2-е доп. Изд. – М.: Рекламно-издательская фирма ГЛОРИЯ, 1993. – 301 с.

57. Фінансовий менеджмент у банку: навчальний посібник / Демчук Н.І., Мазур І.М., Вишнякова І.В. – Дніпропетровськ: Пороги, 2016. 300 с.
58. Шевченко Я. Особливості управління зобов'язаннями комерційних банків України. – URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2015/222/pdf/154-162.pdf> (дата звернення 26.11.2021).
59. Шевчук В. Тенденції розвитку системи рефінансування банків України. *Економіст*. 2016. №3. С. 12-16.
60. Шепель Є.В. Рефінансування як одна із форм підтримки ліквідності банків України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 7. С. 772-775
61. Шульга Н. П. Рефінансування банків України. *Вісник КНТЕУ*. 2016. № 3. С. 78-87.